

tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

ZOOGDIER

jaargang 9 nr. 1 september 1998

**DE VZZ VERHUIST!
WALRUS OP DE WADDEN
ZELDZAME VLERENKOLONIE
OP STROPERSPAD ?
BRUG VOOR BOOMMARTER ?
EEKHOORNS HELPEN**

Administratie

- Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming **VZZ**, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem. 026-3705318 (NL). Lidmaatschap met de tijdschriften *Lutra* en *Zoogdier* f 55 of BF 1000 per jaar. Lidmaatschap met alleen *Zoogdier* f 40 of BF 650. Voor Nederland postbank 203737, voor België rekening 000-1486269-35.

- Inlichtingen over de **VZZ in Vlaanderen**: 03-3150533 (B).
- Nationale Campagne Bescherming Roofdieren **NCBR**, Postbus 98, 2180 Ekeren 1. Telefoon 03-6530655 (B).

Minimumdonatie BF 450 of f 25 per jaar. Voor België rekening 068-0776500-42, voor Nederland Rabobank 1335 13866. Donateurs ontvangen het tijdschrift *Zoogdier* gratis.

- Abonnement België en Luxemburg

Abonneren door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem (NL) onder vermelding 'Abonnement Zoogdier'.

- Abonnement Nederland

Abonneren door overmaking van f 25 op postbank 203737 ten name van penningmeester VZZ te Arnhem onder vermelding 'Abonnement Zoogdier'.

- Losse nummers

Losse nummers, inclusief porto BF 160 of f 8,00. Bestellen via een van bovengenoemde rekeningen.

Hoofredactie

Jaap Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt (NL), 030-2213471 (NL). E-mail: zoogdier@bigfoot.com

Redactie

Riemke Bitter, Dirk Criel, Kees Kapteyn, Maurice La Haye, Stijn Vanacker, Koen Van Den Berge, Johan Vandewalle, Dennis Wansink

Vormgeving

Walter Lentjes

Medewerkers

Reinier Akkermans, Diny Basoski, Dick Klees, Johan de Meester, Rollin Verlinde

Druk

HPC, Arnhem

Inhoud**Opnieuw een walrus op de Nederlandse kust** 3

Pieter 't Hart & Peter J.H. van Bree

Een grote dwaalgast uit het hoge noorden. Voor de vijfde keer deze eeuw bezocht een walrus onze kust. Nemen ze toe nu de jachtdruk minder is?

Braakballen wijzen de weg 7

Alexandra Haan

Als je de wat zeldzamere kleine zoogdieren in het veld wilt lokaliseren, kan het nuttig zijn eerst te kijken waar ze in braakballen worden aangetroffen.

Eerste kolonie tweekleurige vleermuis in Nederland ontdekt! Opmerkelijke vondst in nieuwbouwwijk bij Utrecht 10

Eric Jansen & Bernadette van Noort

Nietsvermoedend ga je af op een telefoontje: vleermuizen-overlast in een nieuwbouwwijk. En dan blijkt je voor een totale verrassing te staan!

Als stropers achter de hazen en konijnen aan 14

Monique Bestman & Perry Cornelissen

Soms komt de vakkennis van stropers ook wetenschappelijk onderzoekers goed van pas; toepassing van de lichtbak brengt licht in de duisternis.

Nieuwe kansen voor de boommarter? 18

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens

Misschien zouden, met enige aanpassing, de bestaande technische structuren langs de autosnelwegen wel bruikbaar zijn om de boommarter een veilige oversteek te bieden!?

Interview met Mieke Holtslag, Stichting Eekhoornopvang. "Levenslang opsluiten is het ergste wat je een eekhoorn kunt aandoen." 21

Monique Bestman

Eekhoorns opvangen is niet iets voor 'amateurs'. Als het goed wilt doen, kun je eigenlijk niet op vakantie.

Rubrieken**Waarnemingen** 26

Eikelmuis verhuist, muntjaks onder de auto, vos op Schier, vleermuizen uit dakraam

Boekbespreking 28**Verenigingsnieuws** 32**Agenda** 34**Adressen** 35

Foto omslag: Sim Broekhuizen

inzet links: Dennis Wansink

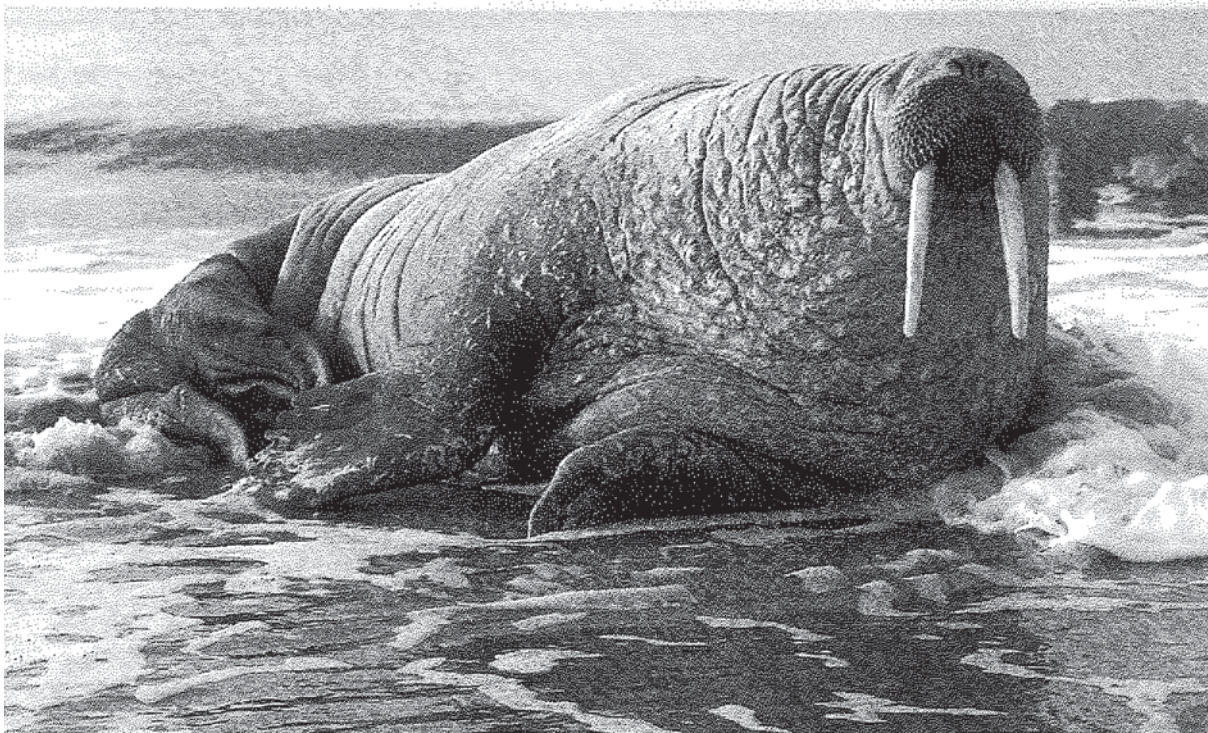
inzet rechts: Uwe Krüger

OPNIEUW EEN WALRUS OP DE NEDERLANDSE KUST

Pieter 't Hart & Peter J.H. van Bree

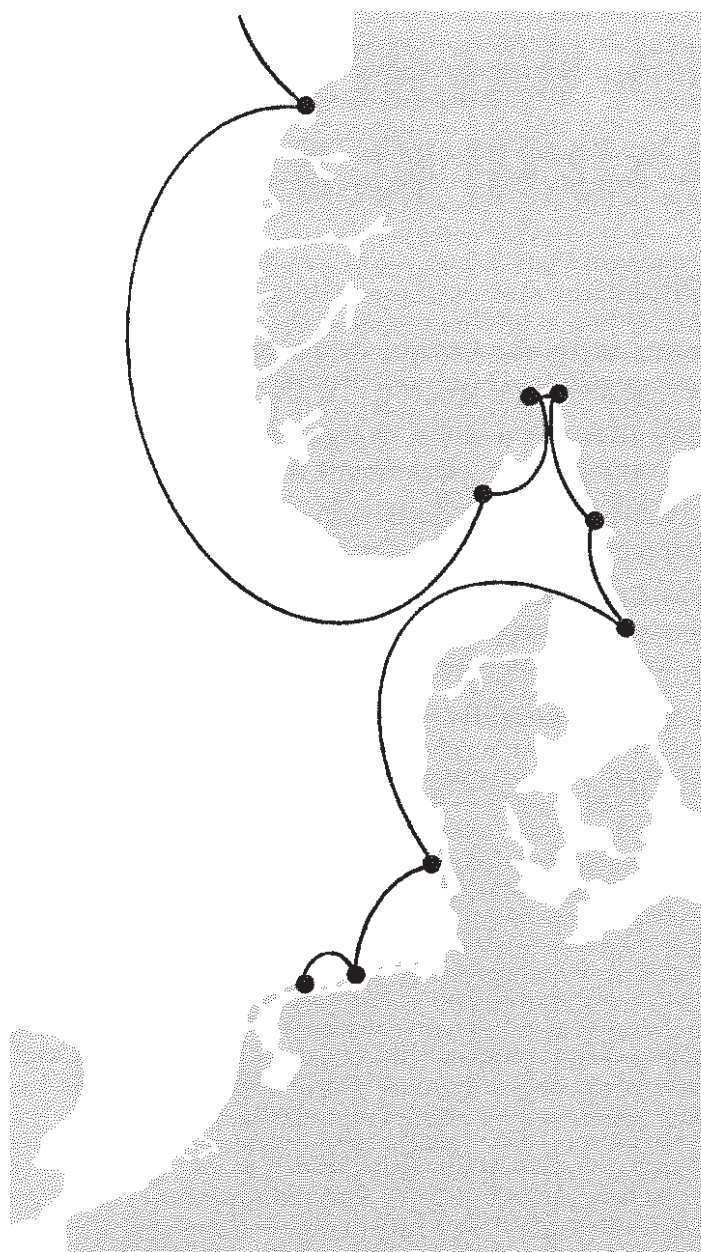
Voor zover wij weten is in de vorige eeuw geen enkele walrus op de Nederlandse kust gezien. In de eerste helft van onze eeuw werd één exemplaar waargenomen en in de laatste vijftig jaar vier dieren. Berust dit aantalsverloop op puur toeval of heeft het te maken met de zeer intensieve jacht op walrussen in de 17de en 18de eeuw en de beschermende maatregelen ten aanzien van de soort in het Noord-Atlantische gebied gedurende de laatste 40 jaar? Kunnen wij in de toekomst meer walrussen als dwaalgast op onze kust verwachten?

De walrus op Ameland, gefotografeerd op 21 januari 1998. Foto Tom Wouters / ANP

Wandelaars op het strand van Ameland waren erg verbaasd toen zij op 21 januari 1998 bij paal 49 op de vloedlijn een volwassen walrus zagen liggen. Zij alarmeerden het personeel van Rijkswaterstaat, dat van het Natuurcentrum

Ameland, de mensen van de Zeehondenrecreatie te Pieterburen en een walrusdeskundige van het Dolfinarium te Harderwijk. Zij allen constateerden dat het dier er goed gezond uitzag en waarschijnlijk alleen vermoeid was. Het was een mannetje met slagstanden van ongeveer 25 cm lengte. Men schatte de leeftijd op ongeveer zes jaar.

De zwerftocht van de walrus, van januari tot april 1998

De dag erna, op 22 januari, ging het dier de zee in om niet meer gezien te worden in de Nederlandse wateren. Een dag later, op vrijdag 23 januari 1998 werd het dier geobserveerd bij het Duitse Noordzee eiland Juist, dat ten noorden van Emden ligt. Vervolgens werd de walrus waargenomen liggend bij Hörnum op Sylt, zo'n 200 à 300 meter ten noorden van de haven, op 29 januari. De dag daarop was het dier daar weer verdwenen.

Op 9 februari werd het dier gezien en gefotografeerd te Åsa, een klein plaatsje aan de Zweedse westkust, zo'n 43 km ten zuiden van Göteborg. Van 13 tot 15 februari lag de walrus op Bohus-Malmön, een klein eilandje ten noorden

van Göteborg. Het dier dook vervolgens op 19 februari op in Noorwegen, nabij de luchthaven Fornebu in de Oslofjorden. Na een kort bezoek aan de Dramsfjorden werd de walrus nog één maal geobserveerd te Tvedestrand op 26 februari. Daarna verliezen we het spoor van het dier (maar zie krantenknipsel!). Het uiterst korte bezoek van de walrus aan ons land is vermeld in veel kranten en ook foto's van het dier, dat 'Gompie' gedoopt werd, verschenen in de bladen.

De vorige walrussen

Uit de vorige eeuw is ons geen walrus van onze kust bekend. Voor deze eeuw is het bovengenoemde dier de vijfde walrus die Nederland bezocht. Van 11 tot 14 november 1926 werd een mannelijk dier waargenomen en gefotografeerd voor Den Helder (Redeke 1927). Het exemplaar werd op 10 januari daarop te Rörö vlak bij Göteborg in Zweden gedood (Mohr 1952). De slagstanden van dat dier waren 36,5 cm lang.

Het tweede exemplaar op onze kust werd voor het eerst op 23 november 1976 gezien bij Oudeschild op Texel. Daarna werd het dier waargenomen liggend op een dijk te Colijnsplaat op Noord-Beveland. Op 3 december werd het verjaagd van een militair terrein te Zeebrugge in België. Dan is er een waarneming op 6 december te Hansweert aan de Westerschelde; de dag daarop lag het dier weer bij Colijnsplaat en op 9 december werd de walrus, waarschijnlijk ook een mannetje, omstreeks 12.00 uur bij de vuurtoren van Cocksdorp op Texel gezien. Daarna ontbreekt elk bericht van het dier (Van Bree 1977).

Gevangen

De derde walrus werd enige weken waargenomen in de Noordzee voor de eilanden Ameland en Terschelling, om op 27 maart 1981 gevangen te worden in de Waddenzee bij Hollum op Ameland. Het mannelijke dier, dat duidelijk vermoeid was, werd naar de Zeehonden-crèche te Pieterburen gebracht. Daar bleek dat het exemplaar niet zo vermoeid was dat het niet over een meterhoog hek om een buitenbassin kon klimmen. Het kon dus niet in Pieterburen gehouden worden. De walrus werd opnieuw gevangen en naar een groot en diep bassin achter het Rijksinstituut voor Natuurbeheer (nu IBN-DLO) op Texel gebracht. Op 9 april 1981 werd het dier, dat inmiddels met gele en groene verf op de rug gemerkt

Walrus deze zomer terug in vertrouwd zeewater

**Van onze correspondent
AMELAND/AALESUND,
vrijdag**

De walrus die enige tijd geleden op het strand van Ameland te gast was, is al een flink eind op zijn weg terug naar de Noordelijke IJsee. Het dier, een jong mannetje van circa tien jaar, is al diverse keren gesignaleerd voor de Noorse kust. Onlangs nog bij Kwamsoeya, 50 kilometer ten zuidwesten van Aalesund.

In Noorwegen is de walrus groot nieuws. „Want net als dat voor Nederland geldt, gebeurt het hoogst zelden dat een walrus zich zo zuidelijk vertoont. Mijn correspondentievriend Trond Arnesen schreef mij dat de walrus in Noorwegen een hype is”, zegt Roel Strijkstra uit Groningen.

Eerder al na zijn bezoek aan Ameland was de walrus gezien voor de Zweedse kust en daarna bij Oslo. Strijkstra is er vrijwel zeker van dat het om hetzelfde exemplaar gaat: „De afmetingen komen overeen, evenals de buiging van de slagtanden. Het kan niet missen.”

Zo nu en dan rust de walrus aan de vloedlijn even uit. De terugreis bedraagt zo'n drieduizend kilometer en hij is nu ongeveer halverwege. „Als hij dit tempo volhoudt, is hij aan het eind van de zomer weer thuis”, aldus Strijkstra.

was, losgelaten bij het eiland Helgoland. Tot 20 mei werd het dier geregeld waargenomen rond dat eiland. Op 25 mei zag men de walrus op ongeveer 100 km noord van Esbjerg in Denemarken op het strand liggen en nog drie dagen later zag men het dier bij Skagen, de noordpunt van Denemarken (Reijnders 1982). Deze walrus was 220 cm lang en had ongeveer 10 cm lange tanden.

Het vierde exemplaar werd bij de zeedijk van de polder 't Horntje, zuid Texel, voor het eerst gezien op 20 maart 1982. Op 23 maart 1982 werd de walrus bij Huisduinen bij Den Helder opnieuw geobserveerd en gefotografeerd. Bij het dier was de rechterslagtand afgebroken. Het geslacht van dit dier is niet bekend, maar het was zo goed als zeker ook een mannelijk exemplaar. Na de laatstgenoemde datum is het dier niet meer waargenomen (Cadée et al. 1982).

Het Hoge Noorden

Afgaande op berichten van reizigers en op jachtgegevens uit de 17de en 18de eeuw moeten er in de noordelijke Atlantische Oceaan oorspronkelijk honderdduizenden walrussen geleefd hebben. Door intensieve jacht in genoemde eeuwen, ook door Nederlanders, is het aantal dieren enorm teruggelopen. In 1995 komen Born en medewerkers na grondig onderzoek tot de conclusie dat, ondanks het verbieden van commerciële jacht in 1952 door Noorwegen en in 1956 door Rusland, in het Noord-Atlantische gebied nog maar zo'n 3500 walrussen leven. Zij onderscheiden drie afzonderlijke populaties en wel die van oostelijk Groenland, geschat op 500 tot 1000 exemplaren, de Spitsbergen/Frans Joseph populatie van ongeveer 2000 dieren en de Kara Zee/Barentssee/ Nova Zembla populatie, die slecht bekend is en waarvan de grootte geschat wordt tussen een paar honderd tot duizend exemplaren.

Ze melden ook dat de laatstgenoemde twee populaties dankzij de beschermende maatregelen in grootte zeer langzaam toenemen. Maar gezien de geringe voortplantingssnelheid van de soort zal het nog erg lang duren voordat deze in het Hoge Noorden weer algemeen zal voorkomen. Wij kunnen hier in Nederland dus in de toekomst meer walrussen als dwaalgasten verwachten, maar de aantallen zullen voorlopig zeer klein blijven.

Op 9 december 1976 zat deze walrus op de dijk bij De Cocksdorp, Texel, nadat hij op bezoek was geweest in Zeeland en België.
Foto: *Texelse Courant*

Onze dank gaat uit naar onze buitenlandse collega's Fritz Rabenstein, Rolf Schmidt, Peter Borkenhagen, Svend Tougaard, Jan Hillarp en Viggo Ree, die ons op de hoogte stelden van de zwerftocht van de walrus na zijn bezoek aan Ameland. 🐾

Naschrift redactie: Inmiddels blijkt de walrus nog weer verder gevorderd te zijn op zijn terugreis naar 'huis', zie krantebericht. Deze waarneming is ook opgenomen in het kaartje.

Literatuur

- Born, E.W., I. Gjertz & R.R. Reeves, 1995. Population assessment of Atlantic walrus (*Odobenus rosmarus rosmarus* L.). Norsk Polarinstitut Meddelelser nr 138: 1-100.
- Bree, P.J.H. van, 1977. Over de recente zwerftocht van een Walrus, *Odobenus rosmarus* (Linnaeus, 1758), langs de Nederlandse en Belgische kust. *De Levende Natuur*, 80: 58-63.
- Cadée, G.C., M. Cadée & N. Cadée, 1982. Weer een walrus op Texel. *De Levende Natuur*, 84: 145-146.
- Mohr, E., 1952. Die Robben der europäischen Gewässer: 1-283, 40 pls. (Frankfurt/Main).
- Redeke, H.C., 1927. Ein Walross in der südlichen Nordsee. *Zool. Anzeiger*, 74: 89-90.
- Reijnders, P.J.H., 1982. Observation, catch and release of a Walrus, *Odobenus rosmarus*, on the Isle of Ameland, Dutch Wadden Sea. *Zool. Anzeiger*, 209: 88-90.

P. 't Hart, Zeehondencreche,
Hoofdstraat 94a, 9968 AG
Pieterburen. P.J.H. van Bree,
Zoölogisch Museum, Maurits-
kade 61, 1092 AD Amsterdam.

BRAAKBALLEN WIJZEN DE WEG

Alexandra Haan

Al twaalf jaar doet de Zoogdierwerkgroep van de Stichting Natuur- en Vogelwacht Dordrecht onderzoek naar het voorkomen van kleine zoogdieren op het Eiland van Dordrecht. Dit onderzoek wordt uitgevoerd met behulp van live-traps van het type Longworth. In het onderzoeksgebied, waarin zich bekende natuurgebieden als de Dordtse- en Sliedrechtse Biesbosch bevinden, werden al veel verschillende biotopen bemonsterd. Zodoende kon een goed beeld verkregen worden van de biotoopkeuze van de diverse soorten kleine zoogdieren. Onder de tien soorten die gevangen werden, bevindt zich een bijzondere soort: de Noordse woelmuis *Microtus oeconomus*.

Huisspitsmuis. Foto Pieter de Groot

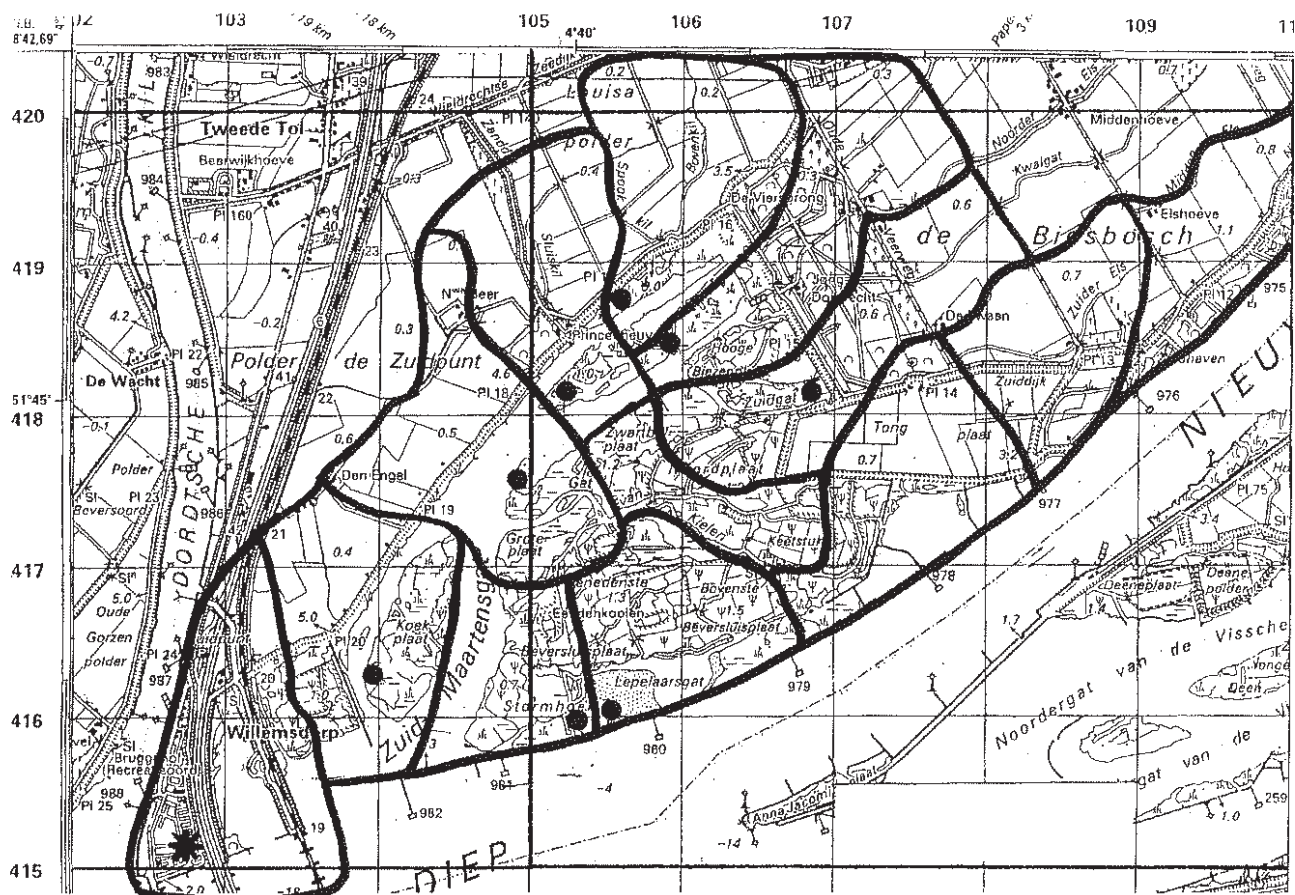
Om deze en andere zeldzame soorten in het veld te vinden, kan het heel nuttig zijn de hulp in te roepen van 'professionele' muizenvangers, namelijk de uilen. Door onderzoek van braakballen kun je, mits ze een beetje 'vlakdekkend' verzameld kunnen worden, ook de globale verspreiding van de diverse soorten vaststellen. Voor ons braakbalonder-

zoek werden braakballen gebruikt van bosuilen die op het eiland van Dordrecht algemeen voorkomen, zowel in de parken en buitenplaatsen als in de (buitendijkse) natuurgebieden (zie kaartje).

Territoriaal

Omdat bosuilen niet zo selectief zijn in hun prooidierkeuze, bovendien erg territoriaal zijn en relatief kleine territoria bezetten, is deze soort zeer geschikt voor braakbalonderzoek. Meer dan tien jaar lang werden op vaste plaatsen in de diverse territoria van bosuilen braakballen verzameld. Uit de buitendijkse gebieden, de Dordtse- en Sliedrechtse Biesbosch, werden daarbij samen een kleine 10.000 prooidieren uitgeplozen (zie tabel).

Als nu in een bepaald territorium bijvoorbeeld noordse woelmuizen in de braakballen gevonden werden, bleek het in de praktijk vrij eenvoudig om in dat territorium de meest geschikte leefgebieden te selecteren. Hier werden dan inloopvallen geplaatst en ook daadwerkelijk 'noren' gevangen. Zo kon met behulp van braakballen de verspreiding van deze soort op het Eiland van Dordrecht nauwkeurig in kaart gebracht worden.

Het zuidelijk deel van het Eiland van Dordrecht, met de Dordtse Biesbosch, plus de globale ligging van de bosuil-territoria. Plaatsen waar de noordse woelmuis kon worden gevangen, na vondsten in braakballen, zijn met een stip aangegeven, die van de huisspitsmuis met een sterretje.

Totaal braakbalanalyse Zuid-Hollandse Biesbosch, 1988-1997

	n	%
Bosspitsmuis	3254	35.6
Dwergspitsmuis	237	2.6
Huisspitsmuis	61	0.7
Spitsmuis spec.	4	0.0
Mol	179	2.0
Rosse woelmuis	817	8.9
Woelrat	35	0.4
Veldmuis	366	4.0
Aardmuis	1524	16.7
Noordse woelmuis	204	2.2
Woelmuizen spec.	65	0.7
Dwergmuis	478	5.2
Bosmuis	907	9.9
Huismuis	7	0.1
Ware muizen spec.	3	0.0
Bruine rat	63	0.7
Haas/Konijn	27	0.3
Wezel	2	0.0
Vogels	401	4.4
Amfibieën	397	4.3
Kevers	111	1.2
overige insecten	5	0.1
Totaal	9147	100 %

Huisspitsmuis

Ook voor een ander soort bleek deze methode heel nuttig. De huisspitsmuis *Crocidura russula* werd slechts in één van de twaalf bosuilterritoria in de braakballen gevonden. Huisspitsmuizen zijn landelijk gezien veel algemener dan noordse woelmuizen, maar in onze omgeving komt deze soort veel zeldzamer voor. Ook voor de huisspitsmuis bleek het eenvoudig om binnen het territorium van de betreffende bosuil de exacte plek te kiezen waar zich de geïsoleerde populatie huisspitsmuizen zou moeten bevinden. In het uitgekozen deelgebied, in dit geval een camping, werden vervolgens met behulp van live-traps ook daadwerkelijk huisspitsmuizen gevangen.

Methode verdient navolging

Ook voor andere gebieden is de methode van braakbalanalyse als voorstudie op veldonderzoek met inloopvallen zeer goed toepasbaar. Daarbij hoeft er zeker geen monitoringsperiode van tien jaar aan ten grondslag te liggen. Zelfs het verzamelen en analyseren van een beperkt aantal braakballen kan al een goed beeld verschaffen van de te verwachten muizensoorten en hun specifieke leefgebieden. Behalve bosuilbraak-

ballen zijn ook braakballen van kerkuilen zeer geschikt; die van ransuilen zijn voor het onderzoeken van de verspreiding van spitsmuissorten niet geschikt, omdat die weinig gegeten worden. Ransuil en kerkuil hebben bovendien vaak een (veel) groter voedselterritorium en ze vertonen meer zwervgedrag dan bosuilen.

De bosuil eet veel gevarieerder dan de ransuil; in zijn braakballen vind je ook veel spitsmuizen. *Foto: Jaap Mulder*

Alexandra Haan,
Natuur- en Vogelwacht Dordrecht,
Noorderelsweg 4A, 3329 KH
Dordrecht, tel. 078-6213921 (NL)

OPMERKELIJKE VONDST IN NIEUWBOUWWIJK BIJ UTRECHT EERSTE KOLONIE TWEETKLEURIGE VLEERMUIS IN NEDERLAND ONTDEKT!

Eric Jansen & Bernadette van Noort

De groene nieuwbouwwijk Maarssenbroek, bij Utrecht, heeft mogelijk een aantal jaren een zoölogische verrassing voor Nederland verborgen gehouden, een kolonie tweekleurige vleermuizen *Vespertilio murinus*. Aanleiding voor hun ontdekking was een klacht van bewoners, die regelmatig overlast ondervonden van vleermuizen. Een paar uur na het telefoontje konden twee verzwakte tweekleurige vleermuizen uit de tuin geplukt worden. Dezelfde avond werd er bij de woning gepost, wat de eerste vondst opleverde van een kolonie tweekleurige vleermuizen in Nederland; een groep van ongeveer 25 dieren, waaronder twee mannetjes en een niet-zogend vrouwtje.

Op een vrijdagochtend krijg ik een telefoontje met een klacht van een meneer die al herhaaldelijk vleermuizen in zijn huis gevonden heeft. Tot nu toe heeft hij ze altijd uit het raam gegooid, maar nu wil hij er toch echt eens vanaf. Ik rij erheen in de veronderstelling dwergvleermuizen aan te treffen. Ter plaatse aangekomen wijst de dochter des huizes me meteen op een beestje dat aan het tuinhak hangt. Al van grote afstand is duidelijk dat het niet om een dwerg gaat. Daar hangt een TWEETKLEURIGE! Na het magere diertje in een vangzakje gestopt te hebben, loop ik snel de trap op naar het verwarmingshok en de overloop, waar de beestjes gevonden waren. Zouden daar nog meer dieren zitten? Helaas, de huiseigenaar heeft ze echt allemaal buiten gezet. Op de vraag of de andere naar buiten gegooide vleermuizen er hetzelfde uitzagen kon de familie geen antwoord geven.

Tak, tak tak, tak

Op de terugweg naar de auto om enkele vleermuisfolders te halen wordt ik door een buurvrouw aangesproken. "Kom je misschien vleermuizen vangen of zo?" Ook zij blijkt een beestje in de tuin gevonden te hebben. Het verzwakte dier ligt nog in de struikjes waar ze hem neergelegd had. Nog een tweekleurige, nou moet het niet gekker worden! Twee dieren tegelijk, betekent dat dat er nog meer tweekleurige vleermuizen in deze wijk aanwezig zijn? Ik krijg toestemming om 's avonds komen kijken, maar het moet wel stil zijn, want de volgende morgen om 5.00 uur gaat de familie op vakantie.

Voor de zekerheid halen we nog een paar extra mensen op, om het gebouw grondig te bewaken en zeker te zijn van de determinatie. Om kwart over tien worden aan de achterzijde de eerste sociale geluiden gehoord. Zachte FM-

geluiden maar ook luidere CF-pulsen die in de verte wel wat weg hebben van het baltsgeluid. Misschien dan toch ...? Om half elf worden deze geluiden ook aan de zijgevel hoorbaar. Om vijf over half elf, na een kort FM-ratteltje... tak, tak tak, tak. Van onder de loodslab naast de kleine schoorsteen vliegt de eerste uit, en het is een tweekleurige. Zouden er nog meer volgen? Aan de onregelmatige geluiden onder het dak vandaan te oordelen wel. Vijf minuten later komen nummer twee, drie en vier van onder de nokpannen en langs de gevel van de burens. Nog eens twee minuten later begint opeens het dak aan de achterzijde te bewegen, aan alle kanten tegelijk komen ze naar buiten, zeker zes tegelijk. Nu wordt het tellen erg lastig, want het is al erg donker en veel dieren blijven in de buurt jagen en vliegen daarbij regelmatig kort over het dak.

Blijvertje

De dieren lijken helemaal niet zo groot als het in boeken opgegeven formaat suggereert. Mogelijk laten de smalle vleugels en de snelle vlucht op vijf meter hoogte de dieren klein voorkomen. Onder de oranje lantaarns vallen de grijs-zwarte rug en lichte buik goed op. Enkele dieren blijven enige tijd

Een gewoon dak van een gewoon huis in een gewone nieuwbouwwijk bij Utrecht. Maar onder de pannen bleken minstens 25 ongewone tweekleurige vleermuizen te leven!

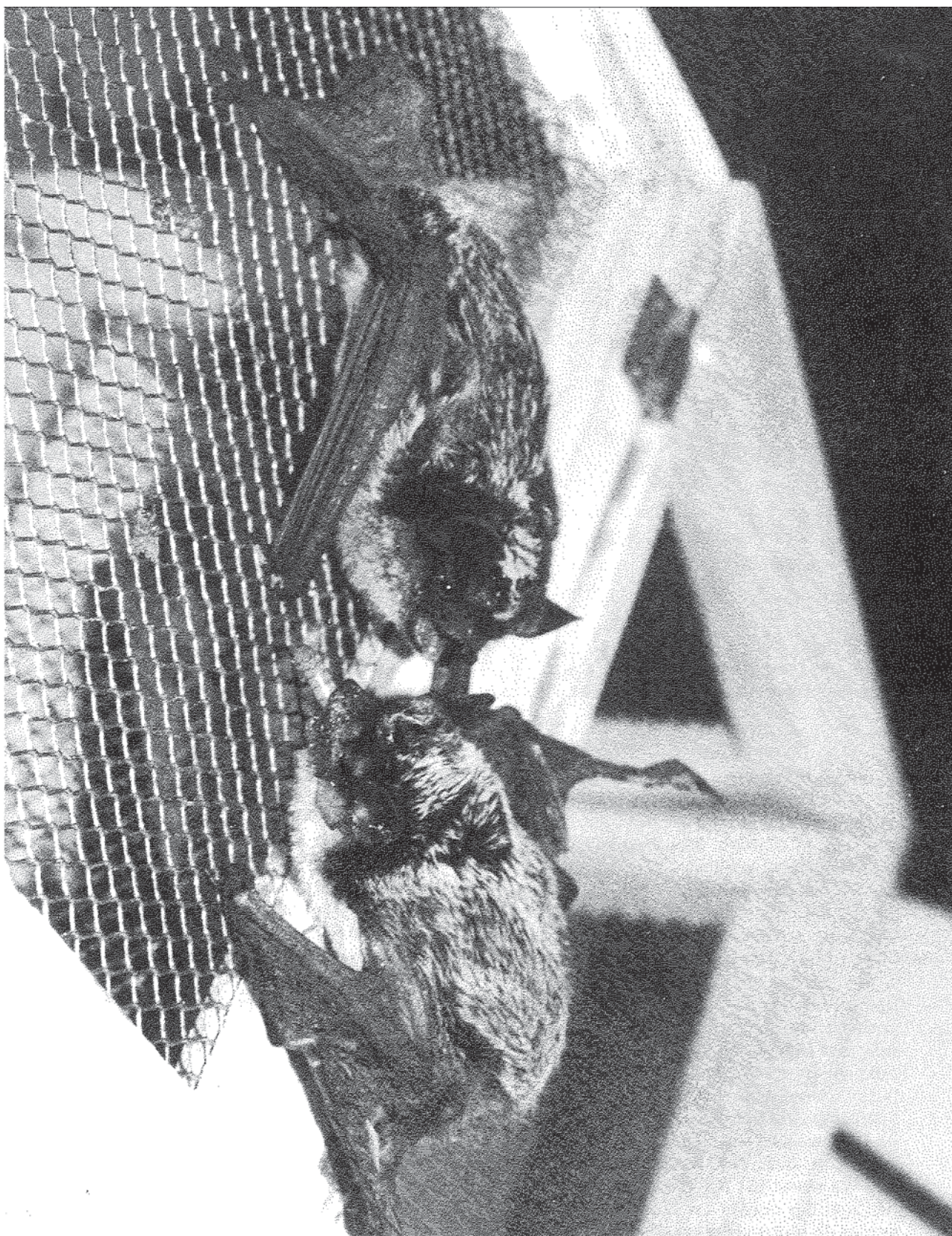
Foto Bernadette van Noort

jagen rond de bomen in de straat en het jachtgedrag is duidelijk anders dan bij laatvliegers en rosse vleermuizen. Om ongeveer kwart over elf wordt het weer rustig in de straat. Er roept nog een dier aan de gevel, maar uitvliegen doet het niet, dus maken we de balans op van de telling. Een exact aantal is helaas niet te geven, maar 20 dieren moeten het toch zeker geweest zijn. Bij een volgende telling komen we (zij het met dezelfde problemen) op 25 dieren, de twee dieren die we thuis hebben niet meegerekend.

Een paar dagen later werd nog een dier gevonden. Van de gevonden dieren kon de sekse vastgesteld worden: twee mannetjes en een (niet-zogend) vrouwtje, alle drie volwassen. Om met de woorden van Henk den Bakker (1996) te spreken, de tweekleurige is toch een blijver, althans dit jaar.

De kolonieplaats

Deze groep tweekleurige vleermuizen bevindt zich in de hoekwoning (mogelijk in meerdere woningen) van een twintig jaar oud, verspringend aaneen-

De bewoners gooiden de 'lastige' vleermuizen op zolder maar gewoon de tuin in. Met (o.a.) meelwormen komen deze twee weer op krachten.
Foto Bernadette van Noort

geschakeld blok laagbouwoningen met een asymmetrisch puntdak. Van binnenuit de woning is door een gat in het dakbeschoot (voor rookgasafvoer) regelmatig te zien dat enkele tweekleurige vleermuizen zich ophouden tussen de pannen en het dakbeschoot. Van hieruit is ook te zien dat er diverse openingen zitten tussen de sneldekkpennen.

De woonwijk Maarssenbroek waar het huis staat, ligt ingeklemd tussen de autosnelweg A2, het Amsterdam Rijnkanaal en het industrieterrein Lage Weide. In tegenstelling tot modernere woonwijken heeft deze woonwijk erg veel breed water met jonge opgaande begroeiing en brede, vaak ruige, groenstroken, zowel langs het water als langs fiets- en voetpaden en toevoerwegen. Welke gebieden als jachtgebied gebruikt worden en wat de rol van het omliggende veenweidegebied hierin is, is tot nu toe onbekend.

Moderne laagbouw-woningen

Kolonies van tweekleurige vleermuizen in Denemarken (Baagoe 1986) en noordoost Duitsland (Teubner & Dolch 1997) worden 's zomers hoofdzakelijk in moderne laagbouw woningen gevonden. De dieren verblijven daar vaak tegen het isolatiemateriaal tussen dakpannen en dakbeschot. De Deense kraamkolonies bevinden zich in open omgeving met jonge aanplant van bomen, of zelfs in nieuwbouwwijken op voormalige agrarische grond. In noordoost Duitsland bevinden alle kolonies zich in landelijke omgeving, met open water en vochtige weilanden in een goed gestructureerd parkachtig landschap. Daarmee sluit zowel de verblijfplaatskeuze van de groep tweekleurige vleermuizen in Maarssenbroek als de omgeving rond de kolonie aan bij die van de bekende kolonies in Denemarken en Noordoost Duitsland.

Hoewel lang niet alle nieuwbouwwijken groot, groen en waterrijk zijn als Maarssenbroek, kunnen er toch meer van dergelijke plaatsen in Nederland zijn waar tweekleurige vleermuizen zich thuis voelen. Zoeken dus maar... 🐉

Kenmerken van de woonwijk Maarssenbroek

- leeftijd 15-20 jaar
- totale oppervlakte ongeveer 8 km²
- 25 km lengte aan bredere watergangen (4-10 m) met natuurlijke, maar jonge boombeplanting, brede oevers, en plaatselijk ruige begroeiing
- 10 km aan brede vierbaans toevoerwegen met brede geluidswallen met ruigte en opgaande begroeiing

Nog nooit eerder werd een kolonie van tweekleurige vleermuizen in Nederland gevonden.
Foto Bernadette van Noort

- overvloedige verlichting met zowel oranje als witte spaarlampen langs fietspaden, straten, snel- en toevoerwegen.
- een 5 km lange, 100 tot 500 m brede groenstrook aan de westzijde, met veldjes, eendenkooien en bomengroepen
- een vierrijige 50-jarige bomenlaan met kwelsloot, langs het Amsterdam Rijnkanaal en de A2.

Literatuur:

- Baagoe, H.J., 1986. Summer occurrence of *Vespertilio murinus* and *Eptesicus serotinus* on Zealand, Denmark based on records of roosts and registrations with bat-detectors.
- Bakker, H. den, 1996. Tweekleurige vleermuis: dwaalgast of blijver? *Zoogdier* 7(2):9-10.
- Teubner, J.U. & Dolch D., 1997. Wochenstubennachweis der Zweifarbfledermaus (*Vespertilio murinus* Linnaeus, 1758) in Brandenburg. *Nyctalus* (N.F.) 4:390-392.

E. Jansen & B.C.E. van Noort,
Vermeulenstraat 164, 3572 WT
Utrecht, 030-722644 (NL).

ALS STROPERERS ACHTER DE HAZEN EN KONIJNEN AAN

Monique Bestman & Perry Cornelissen

Eind vorig jaar inventariseerde de VZZ in opdracht van de afdeling Inrichting en Herstel van het Rijksinstituut voor Integraal Zoetwaterbeheer en Afvalwaterbehandeling (RIZA) hazen en konijnen in de uiterwaarden van de Waal. Er werd gebruik gemaakt van een lichtbak, een bekende methode om wilde dieren op hun plek te fixeren. De aantallen waren overweldigend. Aangezien de invloed van veel kleine grazers zeer groot kan zijn op hun leefomgeving, lijkt het zinvol hen niet te vergeten bij begrazingsonderzoek.

De invloed van kleine grazers op de vegetatie kan aanzienlijk zijn, als ze maar met velen zijn!
Foto C. Achterberg

Sinds de overstromingen van onze grote rivieren in 1995 wordt hard gewerkt aan de herinrichting van de uiterwaarden. Het verwijderen van de bovenste laag rivierklei en de aanleg van nevengeulen moet tot gevolg hebben dat er meer water opgevangen kan worden in tijden

van hoge waterstand. Een mooie gelegenheid om met natuurontwikkeling te beginnen, alleen mag het één het ander niet gaan tegenwerken. Het is dus niet de bedoeling dat de opnieuw ingerichte uiterwaarden dichtgroeien met bos. Grote grazers als paarden en runderen worden ingezet om de bosvorming tegen te gaan.

De laatste jaren blijkt echter steeds meer dat de effecten van hazen en konijnen bepaald niet te verwaarlozen zijn. Vanwege hun afmetingen en door hun stiekeme levenswijze worden ze makkelijk over het hoofd gezien. Maar veel kleine selectief etende mondjies kunnen samen wel eens een heel grote bek hebben. Dit bleek bijvoorbeeld in Australië, waar in 1996 het RHD-virus werd geïntroduceerd om konijnen te bestrijden. Het resultaat na 16 maanden was niet alleen 95% minder konijnen. Ook plantensoorten die al 70 jaar niet meer gezien waren, doken weer op en het aantal kangoeroes, ook wel springhazen genoemd, verzesvoudigde (Drollette, 1997). In Engeland werd gezien dat na het uitbreken van myxomatose, waardoor eveneens het aantal konijnen decimeerde, een open graslandpark veranderde in een eikenbos met her en der open plekken (Dobsen & Crawley, 1994). Dichter bij huis blijken op de kwelder van Schiermonnikoog hazen de dienst uit te maken, ze remmen daar de snelheid van de vegetatie-succesie (van der Wal, 1998).

Begrazingsonderzoek

In de Afferdense en Deestse waarden, langs de Waal bij Nijmegen, voert het RIZA een begrazingsonderzoek uit. Nu men zich realiseert dat ook de kleinere grazers invloed zouden kunnen hebben, denkt men erover ook hen bij het onderzoek te betrekken. Om te bepalen of investeren in uitbreiding van het net opgestarte onderzoek zinvol is, werd de VZZ gevraagd een inventarisatie te maken van de hazen en konijnen in het onderzoeksgebied.

Methode

Bij een eerste bezoek overdag zagen we twee hazen en een konijn wegrennen. Dit wekte niet de verwachting dat er erg veel zouden zitten. De dieren kregen echter het voordeel van de twijfel, ze zijn immers vooral actief in de schemering. Inventariseren volgens de vangen-merken-terugvang methode zou zeer arbeidsintensief worden, evenals een drijfjacht-telling. Dat laatste zou bovendien zeer verstorend zijn. Het tellen van

keutels bleek op Schiermonnikoog weliswaar een goede maat voor het bepalen van de begrazingsdruk, maar het was moeilijk om er het aantal keutelaars mee te berekenen (Bestman & Keizer, 1997). De meest belovende methode leek vooralsnog het tellen met een lichtbak, een sterke schijnwerper. De methode is al naar volle tevredenheid gebruikt in Duitsland (Pegel, 1986), Engeland (Barnes & Tapper, 1985) en Frankrijk (Verheyden, 1991). Ook op de kwelder van Schiermonnikoog wordt hij al enkele jaren gebruikt (van Wieren, pers. med.). Het tellen van konijnen in de Hollandse duinen wordt gedaan vanuit een auto die met groot licht rijdt (Snater & Baeyens, 1995). Wat alle tellers in de literatuur gemeen hebben is dat ze, in vergelijking met ons gebied, op grote oppervlakken tellen en dat hun steekproeven alleen al groter waren dan ons hele gebied.

Hazen en konijnen kun je (in open terrein) goed met een schijnwerper tellen, omdat ze als het ware even in het licht 'gevangen' blijven.

Foto Sim Broekhuizen

Hazen leven om de een of andere reden, wellicht gevoeligheid voor bepaalde parasieten, niet vaak in terreinen waar veel konijnen voorkomen. Foto Uwe Krüger

Telroute

Door en vlak om het gebied heen werd een route uitgezet die in twee richtingen te voet afgelegd kon worden. Om de 150 meter, de reikwijdte van onze schijnwerper, was een telpunt. Totaal waren er 26 punten, waarvandaan in een halve cirkel voor ons uit geschenen werd. Zo telden we alleen dáár waar nog niet gelopen (en dus verstoord) was. De tellingen werden verricht op acht avonden, tussen acht en tien uur, in november en december 1997.

Resultaten

Met de lichtbak ging er een wereld voor ons open. De aantallen dieren die we 's avonds zagen, waren niet te vergelijken met de hooguit drie vluchtende grazer-tjes van overdag. Het tellen was zeer eenvoudig. Hazen bleven vrijwel ongestoord in de lichtbundel zitten. Konijnen reageerden wel banger, maar renden ook pas weg als ze al een paar seconden in het licht zaten. Omdat de dieren nooit ver weg vluchtten, maar naar de dichtstbijzijnde dekking op hooguit 75 meter afstand, bleek de kans op het dubbeltellen van dieren erg

klein. In de loop van de tijd nam het aantal waargenomen dieren toe van circa 60 tot circa 150. Het is niet bekend waardoor dit veroorzaakt werd.

Op onze 'topavond' telden we 80 konijnen en 51 hazen. Wat zeggen deze getallen nu? Konijnen gaan niet verder dan 50 (Lange et al., 1994) tot 100 meter (Broekhuizen et al., 1992) van hun hol af. Met telpunten om de 150 meter komt het erop neer dat je ervan uit kunt gaan dat een konijn leeft op de plek waar je hem telt. Dat betekent dat het aantal van 80 konijnen (maximaal geteld op één avond) ook daadwerkelijk in ons telgebied moet leven. Het is alleen niet bekend hoeveel konijnen er tijdens het tellen nog in hun hollen zaten. Marijke Wallage-Drees (1986) noemde percentages van 10 tot 30% van de totale populatie die 's avonds tegelijk buiten zou zitten. Hazen hebben een leefgebied van 30 tot 40 hectare. Dat er zoveel hazen geteld zijn in een gebied van circa 90 hectare, komt door de grote overlap van de leefgebieden. Deze 51 getelde hazen gebruiken waarschijnlijk een groter gebied dan het telgebied.

Hazen en konijnen niet samen

De konijnen concentreerden zich duidelijk op andere graslanden in het gebied dan de hazen. Ook van het waddeneiland Schiermonnikoog zijn deze ver-

schillen in terreingebruik bekend (van der Wal, 1998). Wellicht heeft dit met gemeenschappelijke parasieten te maken, waarvoor hazen gevoeliger zijn dan konijnen (Broekhuizen, 1975, gecit. in van der Wal, 1998). In het verleden bleek dat op plaatsen, waar het myxomatose-virus veel slachtoffers maakte onder konijnen, bijvoorbeeld in de Kennemerduinen, het aantal hazen toenam (van der Wal, 1998).

Kleine grazers, grote gevolgen

Op onze 'topavond' telden we dus 80 konijnen en 51 hazen. Samen eten deze ongeveer evenveel als één koe (gegevens van Bestman & Keizer, 1997 gecombineerd met die van Kleiber, gecit. in Cheeke, 1987). Nu is niet alleen de hoeveelheid voedsel van belang, maar ook wát deze dieren eten. Als er in de winter sneeuw ligt, eten konijnen bijvoorbeeld veel boombast. Als de boom 'geringd' wordt, d.w.z. de bast rondom weggegeten, en al is die ring nog maar één centimeter breed, dan is dat het doodvonnis voor deze boom. In het onderzoeksgebied was te zien hoe kleine grazers de zaailingen van wilgen opeten. Elders in dit artikel werd het Engelse eikenbos al genoemd, dat ontstond na het verdwijnen van de konijnen (Dobsen & Crawley, 1994). De conclusie van deze inventarisatie is dus dat er dermate veel kleine grazers in het gebied leven, dat er effect verwacht kan worden op de vegetatie en dat het zeker zinvol is hen op te nemen in het begrazingsonderzoek.

Literatuur:

- Barnes, R.F.W. & S.C. Tapper, 1985. A method for counting hares by spotlight. *Journal of Zoology*, London 206(2): 273-276.
- Bestman, M. & R. Keizer, 1997. Draagkracht van de Oosterkwelder van Schiermonnikoog voor de haas (*Lepus europeus* (Pallas)). Doct.verslag Terr. Oecologie en Natuurbeheer, Landbouw Universiteit Wageningen.
- Broekhuizen, S., 1975. The position of the wild rabbit in the life system of the European hare. XII Congr. Intern. Union Game Biol..
- Broekhuizen, S., B. Hoekstra, V. van Laar, C. Smeenk en J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Dobsen, A. & M. Crawley, 1994. Pathogens and the structure of plant communities. *TREE* 9: 393-398.
- Drollette, D., 1997. Wide use of rabbit virus is good news for native species. *Science* 275.

Het zijn niet alleen de grote grazers die boomgroei kunnen belemmeren. De winterse vraat van hazen en konijnen aan de bast van bomen kan leiden tot hun afsterven.

Foto Monique Bestman

- Kleiber, M., 1961. The fire of life: an introduction to animal energetics. Gecit. in: Cheeke, P.R., 1987.
- Rabbit feeding and nutrition, a series of monographs and treatises. Academic Press Inc., London.
- Lange, R., P. Twisk, A. van Winden en A. van Diepenbeek, 1994. Zoogdieren van West-Europa, 1994. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Pegel, M., 1986. Systematische Untersuchungen über die Existenz- und Gefährdungskriterien einheimischer Wildtiere. Arbeitskreis Wildbiol. Jagdwiss. Justus-Liebig-Universität Giessen, H. 16.
- Snater, H. & G. Baeyens, 1995. Konijnen tellen in Hollands duin. *Zoogdier* 6(1): 15-19.
- Verheyden, C., 1991. A spotlight, circular-plot method for counting brown hares in the hedgerow system. *Acta Ther.* 36(3-4): 255-265.
- Wal, R. van der, 1998. Defending the marsh. Herbivores in a dynamic coastal ecosystem. Proefschrift Rijksuniversiteit Groningen.
- Wallage-Drees, J.M., 1986. Dag- en nachttactiviteit bij konijnen en de relevantie voor de telmethode. *De Levende Natuur* 87(2): 40-45.

Monique Bestman, Rijnstraat 28,
3911 KS Rhenen, 0317-615445
(NL); Perry Cornelissen, RIZA-
IH, Postbus 17, 8200 AA Lelystad

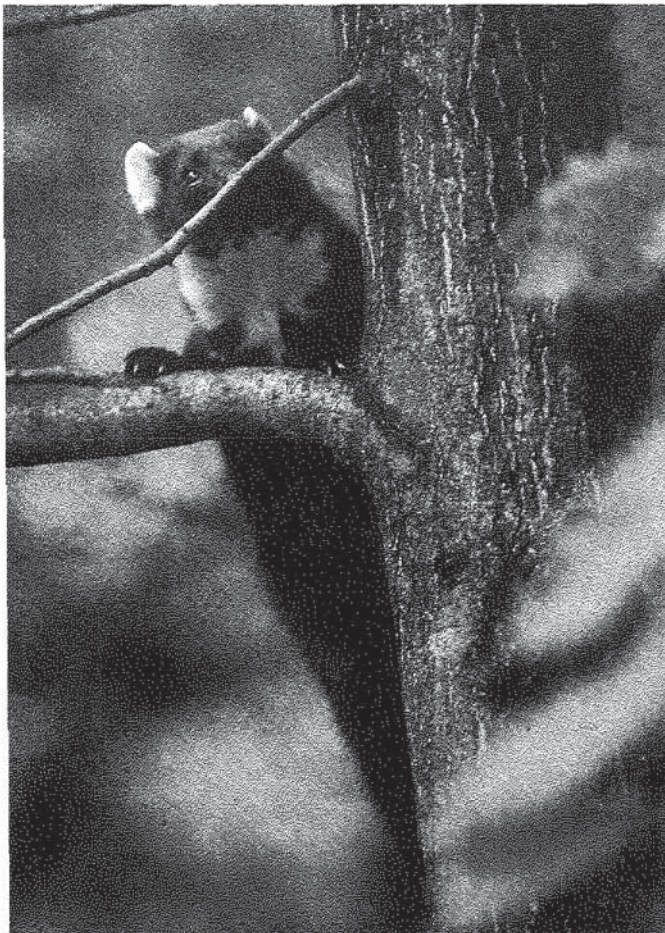
NIEUWE KANSSEN VOOR DE BOOMMARTER?

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens

Het nijver verzamelen van doodgereden boommarters, eerst door de afdeling Dierecologie van het IBN-DLO en de laatste jaren ook door de VZZ-Werkgroep Boommarter Nederland, heeft duidelijk gemaakt dat sterfte door het wegverkeer een serieuze bedreiging vormt voor het voortbestaan van lokale boommarterpopulaties. Voor dassen en andere niet-klimmende zoogdier-soorten is het vrij gemakkelijk om min of meer afdoende maatregelen te treffen om sterfte op wegen te voorkomen, al vergt dat soms flinke ingrepen en veel geld. Maar wat zou je kunnen doen om de verkeerssterfte onder boommarters, die immers snel en gemakkelijk over elk soort hekwerk klimmen, te verminderen?

Het valt niet mee om een ras-klimmer als de boommarter met hekken van de rijkswegen af te houden. Misschien kan de verkeerssterfte iets verminderd worden door hem een veilige passage te bieden via de signaleringsportalen.

Foto Norbert Huys / Fennec-films

Wijsman & Canters (1997) schatten het aantal volgroeide boommarters in Nederland op ongeveer 300, met jonge dieren erbij op ruim 500. Het zijn ruwe schattingen. De laatste jaren werden ongeveer 30 doodgereden boommarters per jaar verzameld. Natuurlijk waren dat niet alle dieren die werden aan- en overreden. Een deel van de slachtoffers kon wellicht nog wegkruipen, een aantal zal door roofdieren zijn weggehaald en een deel bleef mogelijk wel op en langs de weg liggen, maar werd niet gemeld.

Welk deel van de slachtoffers zo aan de aandacht is ontglipt, is moeilijk te zeggen. De helft? Dan zou het jaarlijks aantal verkeersslachtoffers op ongeveer 60 liggen, wat zou betekenen dat het wegverkeer een tol van bijna 15% zou nemen. Voor dassen wordt wel aangenomen dat een extra sterfte van 15% bovenop de 'natuurlijke' sterfte het maximale is wat een populatie nog door aanwas kan compenseren. Als dat zo is en dat ook voor de boommarter geldt (beide marterachtigen hebben één worp per jaar met gemiddeld iets minder dan 3 jongen per worp), dan nadert de verkeerssterfte onder de boommarters een kritische waarde, die wellicht plaatselijk al wordt of werd overschreden. Het wordt dus de hoogste tijd het aantal ver-

De portalen over de rijkswegen kunnen wellicht geschikt gemaakt worden voor passage door boom-
marters (en eekhoorns), voor zover ze de hele
breedte van de rijksweg overspannen.

Foto Sim Broekhuizen

keersslachtoffers te doen verminderen en de verbindingen tussen de diverse deel-populaties te versterken.

Loopbruggen?

Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Hoe valt een boomarter enerzijds weg te houden van een verkeersweg en hoe laat je hem anderzijds toch ook een weg veilig passeren? In een bij-sluiter in het laatste nummer van 1997 van Natuurbehoud wordt gewag gemaakt van het nut van faunatunnels, ook voor boomarters. Voor zover met faunatunnels de voor dassen aangelegde pijpen worden bedoeld, is het de vraag

of die wel door boomarters worden gebruikt. Voor zover we weten is het gebruik van dassentunnels door boom-
arters nooit echt vastgesteld. Je kunt je dat ook beter van een steenarter voorstellen dan van een ras-klimmer als de boomarter. Maar hoe moet je ze dan veilig over laten steken?

Er is wel eens voorgesteld om tussen de boomkruinen aan weerszijde van de weg een soort 'loopbrug' voor boom-
arters en eekhoorns aan te leggen (o.a. van der Linden 1993 p. 28; Gjaltema 1966 p. 30). Tot realisatie van zo'n loopbrug is het echter tot nu toe nooit gekomen. Je zou het gebruik

ervan ook moeten volgen, en ook dat is niet zo eenvoudig. Maar...

Wie regelmatig van het VZZ-kantoor in Utrecht over de A12 naar Arnhem rijdt zal zijn opgevallen dat over deze weg steeds meer verkeersportalen worden geplaatst. Constructies die op diverse plaatsen, zowel op de Utrechtse Heuvelrug als op de Veluwe, praktisch van boomkruin tot boomkruin reiken. Potentiële boommarterbruggen? Zo direct natuurlijk niet. De portalen bestaan voor een belangrijk gedeelte uit gladde buizen die noch goed houvast, noch dekking bieden tegen het licht en het lawaai van het er onderdoor voortrazende verkeer. Daarbij is het bos aan de uiteinden van de portalen zo ver teruggezet, dat de portalen niet echt meer via de boomkronen te bereiken zijn. Toch noopte het grote aantal verkeersslachtoffers onder de boommarters, ook op de autosnelwegen, ons tot gepeins over de mogelijkheden de verkeersportalen als marterloopbrug te benutten.

Veilig rondspieden

Voor zover we de boommarter een beetje kennen, denken we dat hij graag zicht heeft op zijn omgeving. Als hij zich bespied weet, trekt hij zich vaak terug achter een stam of achter takken, om daarvandaan te kijken hoe de zaak zich verder ontwikkelt. Aan de ene kant zich geborgen willen weten, aan de andere kant wel kunnen rondspieden. Het bracht ons op het idee van een ruime buis met een diameter van ongeveer 40 cm, tussen de schuin-opstaande steunbuizen geschoven, met om de 75 cm aan de zijkanten ronde gaten met een diameter van 10 à 15 cm voor de uitkijk en van onderen om de meter een gaatje met een diameter van 3 à 4 cm om binnen gekomen regenwater te laten weglopen. Voor de aansluiting van de buizen op de boomkronen moet nog een oplossing worden bedacht. (De buis kan aan weerszijden uitsteken buiten het portaal en misschien kan een 'knuppelbrug-hangmat' de verbinding met de boomkruinen vormen. Red.) Een mooie taak voor de ecologen in dienst van Rijkswaterstaat?

Zou zo'n buis een kans maken te functioneren? Dat zou natuurlijk gecontroleerd moeten worden. Met behulp van infrarood-bewegingsverklippers en een simpel data-loggertje is de passage van een dier makkelijk te registreren. Er is in de portalen al elektriciteit aanwezig. Op die manier is het echter niet

mogelijk de passage van een marter te onderscheiden van die van bijvoorbeeld een eekhoorn. Maar alleen al te weten dat zo'n portaal door een dier gebruikt wordt om een weg over te steken is al een enorme winst. Blijft dan natuurlijk wel de vraag hoe je de toegang tot de portaalbuis attractief voor marters maakt. Er zou wat experimenteel werk moeten worden gedaan. Dat kost natuurlijk geld en dat zal er wel niet zijn. Maar het hoeft niet zo duur te zijn als een proef met de inrichting van portalen voor elektronische tol-inning bij het rijden in de spitsuren.

Toch nog een kans voor de boommarter?

Literatuur

- Gjaltema, A., 1996. De boommarter, de grote onbekende. Een aanzet tot een beschermingsplan voor de boommarter in Overijssel. Provincie Overijssel, Zwolle. 36 pp, 12 bijlagen.
- Linden, P. van der, 1993. Gooise Ecologische Infrastructuur. Milieufederatie Noord-Holland, Zaandam. 169 pp.
- Wijsman, H. & K. Canters, 1997. Wat doen we met de boommarter? Wetenschappelijke Mededeling KNNV, nr. 219: 70-77.

Sim Broekhuizen & Gerard Müskens, IBN-DLO, Postbus 23, NL-6700 AA Wageningen

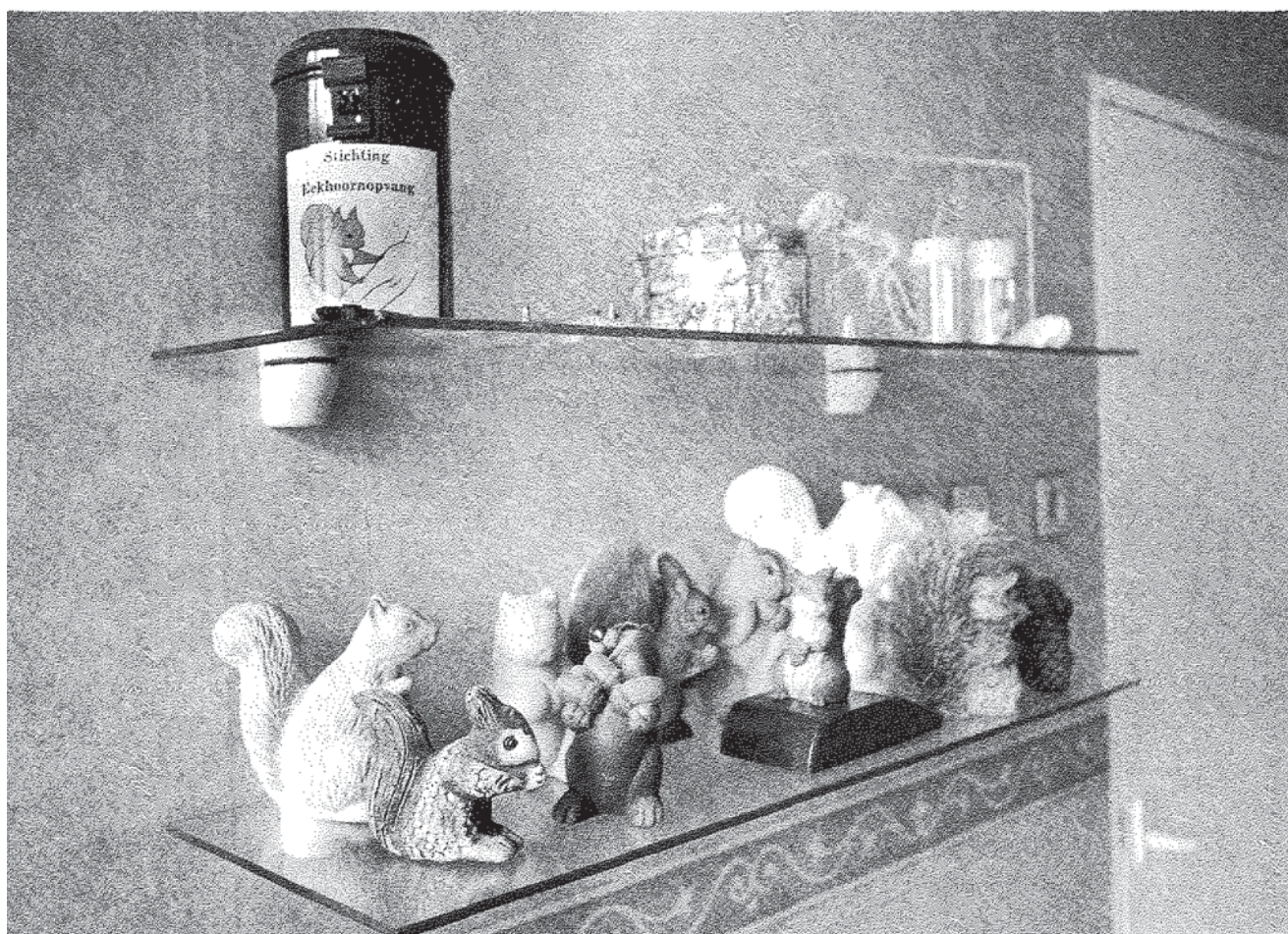
INTERVIEW MET MIEKE HOLTSAG, STICHTING EEKHOORNOPVANG

"LEVENSLANG OPSLUITEN IS HET ERGSTE WAT JE EEN EEKHOORN KUNT AANDOEN."

Monique Bestman

Samen met man en dochter runt Mieke Holtsag in haar rijtjeswoning in de Meern, bij Utrecht, een eekhoornopvangcentrum. Sinds de oprichting in 1992 zijn er al een kleine 700 eekhoorns opgevangen. Mieke is fel gekant tegen goedbedoeld amateurisme en ze is al meer dan vijf jaar niet meer op vakantie geweest.

Foto Dennis Wansink

Sinds 1992 werden al bijna 700 eekhoorns opgevangen, waarvan de helft weer kon worden uitgezet.
Foto Anne Kalkhoven

De eekhoornverblijven bevinden zich in twee kamers op de eerste verdieping. Met behulp van een videocamera en beeldscherm kan vanuit de woonkamer een eekhoorn met een gebroken poot in de gaten gehouden worden. Behalve eekhoorns bevindt zich in het huis nog een ark van Noach aan voormalige asiëldieren. Bijna principieel heeft de familie telkens de meest hopeloze gevallen geadopteerd, want "die hebben de minste kans en blijven anders levenslang zitten". Een van hen is tectel Tessa, die zich tijdens het gesprek vergrijpt aan de hand van fotograaf Dennis. Met haar gebit blijkt niets mis te zijn. Had Dennis zijn hand maar niet moeten uitsteken, want hij was bij binnenkomst al gewaarschuwd!

Je rolt erin

Hoe is Stichting Eekhoornopvang ontstaan en wat is het doel?

Eigenlijk ben ik er vanzelf ingerold. Ik had niet iets speciaals met eekhoorns. Ik werkte eerst bij de Utrechtse Dierenbescherming, waar ik de knaag-

dieropvang heb opgezet. Daar kregen we konijnen, hazen, muizen en dus ook eekhoorns. Maar hoe moet je die verzorgen? Dan ga je bellen en blijkt niemand er iets over te weten en dan ga je het zelf maar proberen. Dat wordt dan bekend en dan komt er nog één en nog één. Je krijgt steeds meer ervaring. In 1992 hebben mijn man en ik besloten een stichting op te richten. Een kleine zevenhonderd eekhoorns hebben we sindsdien gehad.

Het doel is het gespecialiseerd opvangen van eekhoorns om ze terug te zetten in de natuur. Ons geld komt van donateurs, giften en acties. Met onze vergunning van het Ministerie van LNV zijn we het enige legale opvangcentrum voor eekhoorns in Nederland. Ze komen uit het hele land. In maart begint de drukte. Vooral jongen waarvan de moeder is doodgedreden, of waarvan de nestboom is gekapt. Ook gewonde of zieke dieren. Soms moeten ze geopereerd worden: een pennetje in geval van een botbreuk, of een ontstoken teentje amputeren.

Beter niet knoeien

Tot vorig jaar haalden we ze zelf overal

op, nu hebben we een netwerk van zo'n zestig vrijwilligers door het hele land. Ze worden bij ons aangemeld door huisdieren- en vogelasiels, kinderboerderijen, egelopvangcentra, dierenambulances en dierenartsen. Het echte opvangwerk wordt hier door ons drieën gedaan. We zijn een echt familiebedrijf. Behalve wij zijn er ook veel mensen onprofessioneel bezig met eekhoorns en ondanks dat ze het goed bedoelen, zijn ze eigenlijk aan het knoeien. Wilde eekhoorns eindigen zo nogal eens als huisdier. Levenslang opsluiten is het ergste wat je een eekhoorn kunt aandoen. Die mensen vinden het leuk om ook eens een eekhoorn te hebben, maar ze zijn niet bezig in het belang van het dier. Dat vind ik een beetje egoïstisch.

Voel je jezelf dierenbeschermster of natuurbeschermster?

Je kunt niet de illusie hebben dat je door deze opvang de eekhoorn in stand kunt houden. Je werkt er een stukje aan mee, maar dat is slechts een druppel. Het meeste voel ik me dierenbeschermster. Het is toch zorgen dat die dieren zo goed mogelijk geholpen worden.

Jonge eekhoorns grootbrengen is geen werk voor 'amateurs'. Foto Anne Kalkhoven

Is elke eekhoorn weer anders? Wel eens een grijze eekhoorn gehad?

Je hebt dominante dieren en er zitten sulletjes bij. De meeste zijn stressgevoelig en deze (ze wijst naar de eekhoorn op het videoscherm) is juist weer heel relaxed. Grijze eekhoorns hebben we gelukkig nog nooit gehad. Per abuis wel eens een exootje. Zo hebben we wel eens een Perzische eekhoorn en een gestreepte grondeekhoorn binnen gehad. De exoten gaan in principe naar Stichting Aap.

Geen dierentuin

Welke resultaten bereiken jullie?

Van de kleine zevenhonderd die we tot nu toe hebben binnengekregen, hebben we globaal de helft er doorheen gekregen. Dertig procent overlijdt vanzelf. De 100 tot 150 jonge eekhoorns (tot 10 weken) die we jaarlijks binnen krijgen, kunnen we zonder veel problemen grootbrengen en opnieuw uitzetten. Soms wordt aanvullend onderzoek gedaan. Nu hebben we er bijvoorbeeld één, die besmet was met een pokkenvi-

rus, de enige overlevende uit een groepje van zes. In de jaren zestig zijn veel eekhoorns doodgegaan aan een pokkenvirus.

Jullie doel is ze terug te zetten in de natuur. Wat moet ik me daarbij voorstellen?

Ze worden altijd uitgezet. Als dat niet mogelijk is, worden ze geëuthanaseerd. Dat lot treft 20% van de binnengekomen dieren. Dat wordt ons door veel mensen niet in dank afgenomen, maar het zijn geen beestjes die je in een kooitje kunt houden. En we zijn geen dierentuin. We pakken ze niet vast en we praten niet tegen ze. Het is de bedoeling dat ze zo schuw mogelijk blijven. Na een verblijf in de 'observatie-ren' (3x2x2m) in de achtertuin of de ren in het bos, worden ze uitgezet op de plek waar ze vandaan komen. Als we dat tenminste kunnen achterhalen. Daar heeft zo'n dier zijn eigen territorium. Maar we hebben er via een dierenambulance wel eens één binnen gekregen, die zogenaamd uit Sas van Gent kwam. Daar komt toch echt geen eekhoorn voor. En nu hebben we er één 'ergens' uit Ossendrecht. Het heeft geen enkele zin om naar Ossendrecht te rijden en hem daar ergens los te laten. Dus moeten we dit soort gevallen ergens anders heenbrengen. Ik heb al eens contact opgenomen met Vereniging Natuurmonumenten. Maar die wilden niet helpen. Toch belde vorig jaar één van hun boswachters, van de Loonse en Drunense Duinen, die wilde wel wat vers bloed in zijn gebied. Daar hebben we dus een groepje van zes neergezet.

Keesje zit er nog

Wat is er bekend over de overleving van de uitgezette dieren?

In principe willen we ze niet merken. We hebben wel andere truukjes voor het onderzoeken van de overleving. Je hebt er soms heel lichte tussen zitten. Die zijn goed herkenbaar. In 1996 hadden we een heel donkere, uit Oostenrijk. Je zou je moeten afvragen of je die wel in Nederland zou mogen uitzetten, maar het alternatief zou een spuitje geweest zijn. En dat vind ik dan ook weer zo wat. Bovendien worden ze

hier op alles gecontroleerd. Die hebben we bij Driebergen uitgezet. En nu liepen er daar afgelopen zomer van die kleine zwarte eekhoortjes. Dat is dan wel grappig. Ik ga niet zelf kijken op plekken waar ze uitgezet zijn, maar we houden wel contact met mensen, waar ze uitgezet worden. Dan horen we: "Keesje zien we nog steeds, die komt elke dag zijn eten halen." Nee, bij mij krijgen ze geen naam. Zoveel namen kan ik niet verzinnen. Sommigen lopen er na jaren nog. Of van de vier blijven er drie hangen, meestal de dominante.

In een Antwerps park zijn met succes eekhoorns geïntroduceerd. Is zoiets niets voor jullie?

Je moet dan heel goed weten waar je mee bezig bent en of zo'n gebied wel geschikt is. Wij hebben daar de kennis niet voor. We hebben wel eens contact gezocht met het IBN, maar die wilden er niets mee. Wél krijgen we regelmatig aanvragen, zo'n tien keer per jaar, van particulieren of gemeentes. De gemeente Den Haag wilde jaren geleden de eekhoorn terug in het Haagse Bos. Maar dat is zo'n kleine plek en geïsoleerd middenin de stad. Daar komt nooit vers bloed, dus dat gaat

Mieke Holtslag richtte in 1992 de Stichting Eekhoornopvang op en is sindsdien de drijvende kracht ervan. Foto Dennis Wansink

fout. Uit het Amsterdamse Bos kregen we ook misvormde dieren binnen, waarvan we denken dat het inteelt is. Of aanvragen van particulieren die dan een landgoed van twee hectare hebben. Ik wou dat ik het had, hoor, maar dat is toch niks? Van die mensen met geld, die ook wel wat eekhoortjes rond hun huis willen hebben. Dat doen we gewoon niet. Dan willen ze wel een 'bijzonder royale gift' doen. Als ik uitleg waarom we zoiets niet willen, begrijpen de meesten het wel. Maar er belde er wel eens één, die werd steeds bozer in de loop van het gesprek: "Ik wil hier de eekhoorns terug! En het zal me lukken ook, want dan kóóp ik ze wel ergens!"

Nooit vrij

Hebben de eekhoorns veel invloed op je privé-leven?

Je hebt nauwelijks een privé-leven en op vakantie, dat kan eigenlijk niet. Stel dat we vorige week op wintersport waren gegaan. Dan was die ene die we nu hebben zitten, tussen wal en schip gekomen. De laatste vakantie is al jaren terug. Vorig jaar zijn we wel nog met Sinterklaas een weekendje naar Drenthe geweest, maar dat was echt te kort. Je moet toch ook veel regelen. Nee, echt vakantie was het niet. In de drukke periode hebben we zo'n 25 tot 30 jongen zitten hier. Je bent daar per dag zo'n zes, zeven uur mee bezig. De

Voor het loslaten worden de eekhoorns uitgewend in de 'observatiekooi' in de achtertuin van Mieke Holtslag, of in een kooi in het bos. Foto Dennis Wansink

jongste moeten dag en nacht om de twee uur hun voeding hebben. We hebben ze dan van verschillende leeftijden zitten. De één moet om de drie uur, de ander om de vier uur. 's Nachts om half één doe je dan de laatste voeding. Om een uur of drie er nog eens uit en om zes uur weer op. Mijn man en ik hebben er echt voor gekozen om dit te doen. Onze dochter wordt het wel eens wat te veel. Je kunt het niet zomaar door iemand anders laten doen. Het zijn altijd dieren waar iets mee is. Deze, die we nou hebben zitten, krijgt infuus, injecties, een antibioticum. En die volwassen dieren zijn best gevaarlijk. Als ze bijten, dat is echt gigantisch, hoor!

Stichting Eekhoornopvang heeft een boekje over de leefwijze van de eekhoorn geschreven. Voor tien gulden is dit bij de Stichting te bestellen. Binnenkort gaan ze bovendien Internet op met een eigen website.

Stichting Eekhoornopvang,
Postbus 264, 3454 ZM De
Meern, 030-6667372 of 06-
53209805 (NL)

Eikelmuis verhuist!

In november 1997 ontving een firma in antiek een dressoir uit Frankrijk, afkomstig uit de buurt van Sancerre, 180 km ten zuiden van Parijs. Toen het in het centraal magazijn in Rotterdam geïnspecteerd werd, werden snippers papier in het dressoir gevonden en sprong er een beestje uit, dat vliegensvlug in het magazijn verdween. Het diertje was veel groter dan een muis, had een hele mooie tekening en een bijna pluimstaart. Maandenlang werd hij niet meer gezien.

Maar half mei dook hij op in de kantine (!) van het bedrijf. Hij was in de schoen van een van de medewerkers gekropen, die razendsnel reageerde en hem bij zijn staart pakte. Het bleek een eikelmuis te zijn; hij werd in een kooitje met hooi en eten gestopt. Vooral op (gepelde) walnoten, rozijnen en kaas was het beestje verzot. Nu hij goed bekeken kon worden, bleek dat hij een mooie tekening had: zwart op zijn kop, licht bruin/grijs op zijn lijf, een heel licht gekleurde buik en een hele mooie 'dikke' staart met een klein pluimpje. Eind mei is de eikelmuis (die inmiddels 'Albert' was gedoopt) losgelaten in Zuid-Limburg.

*Carlène van Tiggele,
Geyssendorffweg 11, 3088 GJ
Rotterdam*

Het is niet de eerste keer dat slaapmuizen onvrijwillig moeten verhuizen. Vooral tijdens hun lange winterslaap worden ze nog wel eens per ongeluk verplaatst. In de 'Atlas' worden drie zulke vondsten buiten Zuid-Limburg genoemd, in Wageningen, Nijverdal en Winterswijk. Sindsdien werd nog een waarneming gepubliceerd van een eikelmuis in Wapenveld (Noordoost Veluwe) die misschien met hooi uit Frankrijk werd aangevoerd (Zoogdier (2)3:33).

Redactie

WAARNEMINGEN

Eikelmuisen worden nog al eens onopzettelijk verplaatst; als dat naar een plek is buiten hun normale verspreidingsgebied, kan dat opvallen. Foto Dick Klees

Muntjak: een nieuw zoogdier in Nederland?

Recentelijk zijn in de Gelderse Achterhoek, tussen Lochem en Vorden, enkele muntjaks *Muntiacus reevesi* doodgereden en werd één zichtwaarneming gedaan. Wat is een muntjak eigenlijk? Een kleine hertensoort met een schouderhoogte van ongeveer 50 cm, die tussen de 9 en 18 kilo weegt, met opvallende lange hoektanden die mogelijk een functie hebben bij de verdediging. Oorspronkelijk komt de muntjak voor in China en Taiwan. Aan het begin van de vorige eeuw werd hij ingevoerd in Engeland, waar hij nu verspreid in het zuidoosten voorkomt, in loof- en gemengd bos met dichte ondergroei. Deze ondergroei wordt gebruikt als voedsel, vooral braamachtigen, maar

ook varens, klimop, vruchten en paddestoelen. In de winter worden ook knoppen gegeten.

Verzuring en vermessing van bossen leidt tot een toename van varens (brede stekelvaren) en bramen, en zou dus gunstig kunnen zijn voor muntjaks. Ook exoten als esdoorns en Amerikaanse vogelkers (bospest) zouden kunnen bijdragen aan het voortbestaan van een eventuele populatie. Want het zou best kunnen dat er in de Achterhoek sprake is van kleine populatie van ontsnapte muntjaks, die zich misschien ook al voortplanten. Het hele jaar door kan de voortplanting plaatsvinden. Na een draagtijd van dertig weken wordt één kalfje geboren, dat tot de volgende worp bij de moeder blijft. Die kan overigens direct na de geboorte opnieuw bevrucht worden. Of deze mogelijke muntjak-populatie zich verder zal uitbreiden is de vraag, het verkeer en strenge winters eisen een hoge tol.

*Frank Mertens, Rijnsteeg 8-3a,
6708 PP Wageningen*

Vos op Schiermonnikoog

Op 19 maart van dit jaar werd op het waddeneiland Schiermonnikoog een dode vos gevonden, langs de weg van de veerboot naar het dorp. Deze weg voert door een kaal weidelandschap. Het bleek een drachtige of zogende moervos te zijn. Opvallend detail: de vos was nog (enigszins) warm.

Het was groot nieuws, het kwam (o.a.) in de Telegraaf en op de radio. Vossen waren nog nooit waargenomen op het eiland, maar aangezien reeën ook wel eens het wad oversteken, zouden vossen dat ook wel kunnen. Leefruimte en voedsel genoeg, al zou je de vossen dan eerder in de duinen of op de kwelder verwachten dan in de polder. Maar de eerdere voorvallen met vossen op de waddeneilanden (zie Zoogdier 7(1):23-25) leidden tot een stevige dosis achterdocht. Een telefoontje met de jachtopziener van Natuurmonumenten, Kees van der Wal, leerde dat hij er ook niet zo in geloofde. Juist die dag was hij met de eerste boot naar de wal vertrokken, en toen lag de vos nog niet langs de weg. Pas na de aankomst van de eerste boot werd de vos gevonden. Hij moest dus doodgereden zijn op klaarlichte dag, door een van de weinige auto's die dan gebruik maken van die weg. Of meegenomen van de vaste wal door iemand die met de eerste boot aankwam. Natuurmonumenten zou proberen daarachter te komen.

Het zou ook wel een beetje vreemd zijn dat juist een drachtige of zogende moervos het wad overgestoken zou zijn. Juist zulke vossen zijn zeer honkvast, lopen niet veel en ver weg. Binnen een paar dagen kwam dan ook de ontknoping: een van de passagiers bekende dat hij de vos daar voor de grap had neergelegd. Natuurbeschermers haalden opgelucht adem: er was geen gevaar voor

de vele broedende vogels op deze parel van de Waddenzee.

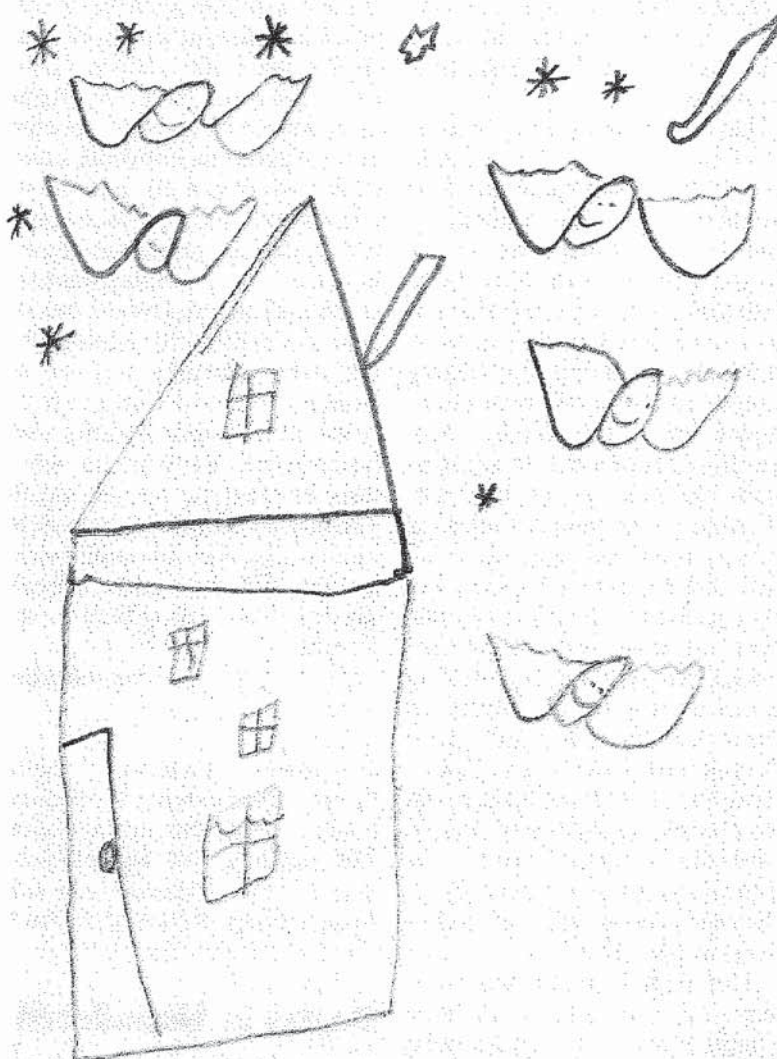
Jaap Mulder

De vleermuizen onze waarneming

Maaïke en ik (Fenna) zaten op de schommel. Opeens zag Maaïke iets vliegen. Het fladderde heel snel. Ze zei tegen mij wat is dat? Ik keek en zei dat is een vleermuis. en we zagen er nog meer: 7 vleermuizen. ze kwamen uit een dakraam. ze gingen naar binnen en naar buiten. Soms als we savonds daar

weer op de schommel zaten staat het dakraam open en overdags is hij dicht dat is wel logisch want dan kunnen ze niet naar buiten of binnen. en toen gingen we het tegen mamma zeggen die ging s'avonds nog kijken maar toen zagen we ze niet. het was Vrijdag 13 Februari 1998 het was lekker weer en het was bijna helemaal donker. het waren kleine vleermuisjes. het is echt waar.

Fenna (9 jr) en Maaïke (6 jr)
van Harten, Tarthorst 145, 6708
HG Wageningen

Maaïke van Harten, 6 jaar

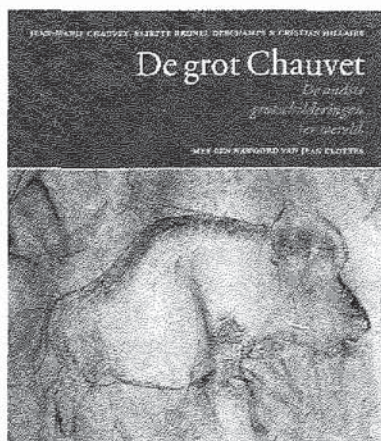
Prehistorische zoogdieren

Nog zo'n mooi kijk- en leesboek is 'De grot Chauvet'. Dit boek is gewijd aan de ontdekking van de oudst bekende grotschilderingen ter wereld, nota bene in een streek die bijkans platgelopen wordt door toeristen, de franse Ardèche. Het zijn vooral de 93 kleurenfoto's die het boek meer dan de moeite waard maken. Verbluffend is de detaillering van een aantal schilderijen. Enkele paardekoppen zijn bijna fotografisch weergegeven, met ogen, mond, manen, en dieptewerking door aangebrachte schaduwen. Het is haast niet voor te stellen hoe men zulke tekeningen, zo'n 30.000 jaar geleden, bij het licht van fakkels met houtskool en rode oker op de wanden kon aanbrengen.

De beschrijving van de ontdekking van de betreffende grot leest als een spannend jongensboek. De drie ontdekkers hielden de vondst de eerste dagen geheim, om alles zo te regelen dat de grot van meet af aan goed beschermd zou worden. Het is vooral van belang om de bodem intact te houden, zodat die systematisch kan worden onderzocht en afgegraven. Publiek zal er dus niet worden toegelaten. Gelukkig bracht men wel snel dit boek uit, zodat iedereen er toch van kan genieten. Helaas is de tekst hier en daar wat slecht verzorgd; dat zou aan de vertaling kunnen liggen. Zo werd de houtsoort 'Scotch pine' (grove den) letterlijk vertaald in Schots dennenhout. Dat suggereert dat de toenmalige bewoners van de Ardeche eerst hout uit Schotland gingen halen om er daarna fakkels van te maken voor in hun grot...

Het aantal afgebeelde soorten (op een uil na allemaal zoogdieren) is aanzienlijk; gezien de nauwkeurigheid van de afbeeldingen moeten de tekenaar (men denkt dat de

BESPREKING

meeste schilderijen door één groot kunstenaar gemaakt zijn) ze alle uit eigen ervaring hebben gekend. Het is haast onvoorstelbaar welke soorten er toentertijd in Frankrijk naast elkaar voorkwamen: mammoeten, hollenberen, leeuwen, panter, paarden, rendieren, neushoorns, reuzenherten, steenbokken, bizons en oerosen. De grot werd waarschijnlijk niet gebruikt om er te wonen; wel overwinterden er (vóór de tekenaar kwam) veel hollenberen, waarvan de schedels en botten, en de nagelkrassen op de muren, overal te vinden zijn. Een prachtig boek, gevuld met de oudste afbeeldingen van zoogdieren ter wereld.

Jaap Mulder

Jean-Marie Chauvet, Eliette Brunel Deschamps & Cristian Hillaire, 1998. De grot Chauvet. 120 pagina's, 93 kleurenfoto's. Prijs f 89,90. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht. ISBN 90 6224 396 7.

De das in Vlaanderen

Eind vorig jaar verscheen een prachtig lees- en kijkboek over de das in Vlaanderen, geschre-

ven door Dirk Criel, met (archaeologische) bijdragen van Anton Eryvck. Mensen die alleen geïnteresseerd zijn in biologische gegevens over de das hoeven dit boek niet te kopen, maar het is een absolute must voor een ieder die belang stelt in de geschiedenis van de das, de fabels over hem, de dassenjacht en -bestrijding, het 'gebruik' van de das (kwasten, recepten etc), de desastreuze effecten van de bestrijding van hondsdelheid met gas vroeger, en die van het verkeer en de inrichting van het landschap tegenwoordig. Uiteraard besteedt Dirk, als dassenbeschermmer van het eerste uur, ook aandacht aan de recente beschermingsmaatregelen en de langzaam veranderende houding ten opzichte van de das. Het is jammer dat dat nog niet heeft geleid tot een toename van zijn verspreiding; de das komt in Vlaanderen nog uitsluitend langs de zuidgrens voor, in vier gebieden, van west naar oost de Vlaamse Ardennen, de omgeving van het Meerdaalwoud ten oosten van Brussel, Zuid- en Midden-Limburg en de Voerstreek. Alleen in de laatste twee gebieden lijkt zijn voortbestaan ver-

zekerd. Maar Vlaanderen biedt zoveel mogelijkheden voor de das!

Het boek is prachtig geïllustreerd met kleurenfoto's, oude zwart-witfoto's en gravures, diagrammen en kaarten, en het bekijken van de platen alleen al is een heerlijke bezigheid. Te hopen valt dat het verschijnen van het boek (een uitgave van de provincie Limburg, Hasselt, de Stichting Leefmilieu, Antwerpen en de Uitgeverij Marc Van de Wiele, Brugge) een stimulans is voor de bescherming van de das in Vlaanderen.

Jaap Mulder

Dirk Criel, 1997. De das in Vlaanderen, een verhaal in zwart en wit. 121 pag. ISBN 90 6966 116 0.

Voorlopige atlas van de Vlaamse zoogdieren

In februari was het zover, op de (belgische) VZZ-dag in Antwerpen werd de 'Voorlopige atlas van de Vlaamse zoogdieren' ten doop gehouden. Een magnifiek werk waarin waarnemingen van zoogdieren in Vlaanderen vanaf 1986 zijn opgenomen. De zoogdierenwerkgroep van de JNM (Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming) wist in korte tijd 21.600 waarnemingen bij elkaar te sprokkelen. De atlas vormt een tussentijdse uitgave waarin de balans wordt opgemaakt van de resultaten tot 1998 en is het uitgangspunt voor het vullen van witte plekken. Het doel is om rond het jaar 2000 een definitieve atlas van de Vlaamse zoogdieren uit te geven.

In de voorlopige atlas wordt per soort de actuele verspreiding op basis van 5x5 km-hokken weergegeven, waarbij onderscheid wordt gemaakt in zekere, relatief zekere en braakbalgegevens. Alle soortgroepen worden systematisch behandeld, inclusief de zeehonden en walvisachtigen.

Door de heldere, duidelijke kaarten is snel een indruk te krijgen van de verspreiding van de verschillende soorten. In de begeleidende tekst wordt kort ingegaan op de soortskennmerken, het biotoop en het voorkomen in Vlaanderen. De indeling is niet altijd even consequent, soms wordt ook de 'status' in Vlaanderen gegeven of de jachtwijze, maar niet storend.

De atlas is opgedragen aan Franky Bonne, die een van de stuwende krachten achter de atlas was. Het is een aanrader voor een ieder die, professioneel dan wel als amateur, geïnteresseerd is in zoogdieren in Vlaanderen; maar dan ook wel waarnemingen insturen!

Maurice La Haye

Extra uitgave Euglena, jaargang 16, 1997. Aan te vragen bij het JNM Secretariaat, Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent, België.

Dieren in het Neolithicum

Vorig jaar oktober promoveerde Jørn Zeiler aan de Rijksuniversiteit Groningen op een archeologisch onderzoek aan de dierlijke botresten van een drietal neolithische vindplaatsen uit West- en Midden-Nederland. Centraal in het proefschrift staat de vraagstelling naar de ontwikkeling van jacht en veeteelt in het gebied,

de verschillen tussen de nederzettingen en de vraag of de bewoning permanent of seizoensgebonden was.

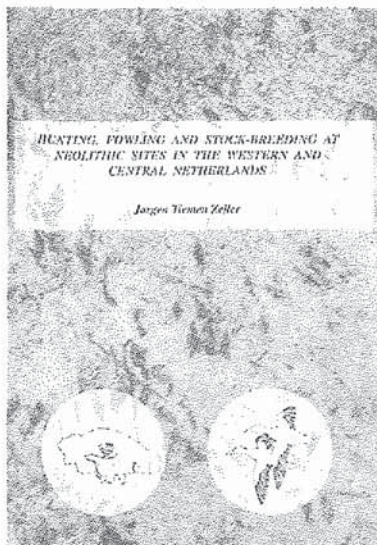
De onderzochte nederzettingen (Swifterbant, Hazendonk en Kolhorn) dateren van circa 4300 tot 2000 voor Christus. Ze lagen alle in een relatief natte omgeving, waardoor ze verschillen van gelijktijdige woonplaatsen op de hogere gronden. Het begin van de onderzochte periode valt kort na de introductie van akkerbouw en veeteelt in het gebied. Jacht en visserij zijn dan dominant aanwezig. Terwijl op de hogere gronden het belang van de jacht snel afneemt blijft deze in de nattere gebieden gedurende de hele periode een belangrijke rol spelen.

Archeologisch onderzoek op zich heeft tot doel te komen tot een reconstructie van het dagelijks leven van groepen mensen in het verleden. Het hiervoor gebruikte materiaal bestaat uit diverse groepen, waaronder het slachtafval dat door mensen is achtergelaten op de bewoningsplek. Dit materiaal kan niet alleen dienen ter beantwoording van archeologische vraagstellingen, maar geeft ook een beeld van het voorkomen van diersoorten in het verleden in de omgeving van het nederzettingsterrein. Archeologische vindplaatsen zijn meestal goed gedateerd en door onderzoek van plantenresten (pollenkorrels en macroresten), het botmateriaal zelf en door bodemonderzoek kan een betrouwbaar beeld van het voormalige landschap verkregen worden. Informatie omtrent kleinere zoogdieren (muizen) is verkrijgbaar uit het onderzoek van zeefmonsters.

Het proefschrift toont ons een beeld van een rijke natuurlijke omgeving met een grote variatie aan zoogdieren, vogels en vissen. Om tegenwoordig in het wild beren of elanden te zien moet je honderden kilometers rijden, toen kwamen ze ook in het laagland van Nederland gewoon voor.

Resten van bevers en otters werden in grote getale gevonden; ze werden bijkbaar zowel voor de vacht als voor voedsel gevangen. Nu zijn ze samen met de wilde kat ook uit Nederland verdwenen (de bever is wel weer terug, maar niet op eigen kracht) en ook de boommarter is geen alledaagse soort. Van de kleinere soorten zoogdieren is de noordse woelmuis vermeldenswaardig. De mariene invloed op de vindplaats Kolhorn blijkt uit soorten als gewone en grijze zeehond en de bruinvis. Een opmerking mijnerzijds heeft betrekking op de bunzing. In het proefschrift, alsook in vrijwel alle andere archeologische publicaties, worden de botresten van middelgrote marterachtigen automatisch toegeschreven aan de bunzing. Tot in de vorige eeuw kwam in grote delen van Europa echter ook de Europese nerts voor. Het post-craniale skeletmateriaal van bunzing en nerts is voor zover mij bekend niet van elkaar te onderscheiden. Dit betekent dat alleen niet al te gefragmenteerd schedelmateriaal met zekerheid is toe te schrijven aan een van beide soorten. Al het overige skeletmateriaal, met name indien afkomstig van woonplaatsen in een natte omgeving, moet dan beschreven worden als afkomstig van bunzing of nerts. De nerts is in Nederland nog niet met zekerheid aangetoond in archeologische context. Het materiaal van de neolithische vindplaats Vlaardingen bevat mogelijk schedelresten van nertsen. Dit materiaal is echter momenteel zoek en hierdoor niet beschikbaar voor nader onderzoek.

Archeologisch onderzoek levert niet alleen een beeld op van de vroegere verspreiding van zoogdieren en de toenemende menselijke invloed daarop. Ze toont ons ook een beeld van de van nature aanwezige zoogdieren en de landschappen waarin deze voorkwamen. Dergelijke gegevens kunnen gebruikt worden bij het

beheer van grootschalige natuurgebieden. Dit betekent dat publicaties als deze ook voor niet-archeologen de moeite van het lezen waard zijn.

Rob Koelman

Jørgen Tiemen Zeiler, 1997. *Hunting, fowling and stock-breeding at neolithic sites in the western and central Netherlands*. Groningen. 211 pag. ISBN 90-9010914-5. Dit proefschrift is te bestellen bij ArchaeoBone, Vakgroep Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen, tel. 050-3636726, fax 050-3636992 (NL). Prijs f 45,-.

Mammifères sauvages d'Europe

De boeken over zoogdieren kan je in grote lijnen indelen in twee types. Er zijn enerzijds de determineerwerken met van elke soort een afbeelding en korte beschrijvende tekst. Anderzijds zijn er de monografieën die uitgebreid ingaan op één diersoort waarbij zowat niets onbesproken blijft.

Het boek van Robert Hainard, 'Mammifères sauvages d'Europe', hoort duidelijk niet thuis in één van deze twee groepen zoogdierboeken. Het verscheen voor het eerst reeds in 1948 - in twee delen - en werd nu in één deel van 736 blz. heruitgegeven. Door zijn

opzet sluit het aan bij een traditie van gidsen waarbij ook de vogelgidsen van Géroudet passen.

Hainard, geboren in 1906, is in de eerste plaats een kunstenaar die zich toelegt op het weergeven van dieren in hun biotoop. Misschien meer nog dan een foto kan een schets of aquarel de essentie van een dier weergeven. Met enkele rake trekken slaagt hij er bijna steeds in om een dier perfect weer te geven: de indringende blik van een vos, een gezellige dassenfamilie in de schemer op de burcht, de gebogen vorm van een wegvlochtende marter, ... soms zijn het slechts een paar lijnen! Het boek bevat geen tekeningen die het bijvoorbeeld haarfijn het onderscheid tussen de verschillende soorten spitsmuizen duidelijk maken.

Hainard trok, vaak in primitieve omstandigheden, Europa rond om overal de dieren in hun natuurlijke omgeving te observeren en te tekenen. In Oost-Europa klom hij op hoogzitten om er wolven en beren te zien, in Spanje hield hij de wacht in een boom om een pardel lynx te kunnen observeren, langs de Rhône lag hij nachten op de loer om toch maar een glimp van een otter op te vangen. Door de jaren heen observeerde hij aldus ook de teloorgang van de natuur overal in Europa.

Hainard tekent niet alleen mooi, hij beschrijft daarenboven met een vlotte pen de verschillende soorten. De tekst is nergens een toonbeeld van een mooi gestructureerd geheel en een lijn moet je in de verschillende beschrijvingen niet zoeken, het is eerder een opeenstapeling van losse waarnemingen. Ondanks het feit dat er in de loop der jaren heel wat aangevuld werd vind je in het boek geen overzicht van de huidige wetenschappelijke kennis over de verschillende soorten. Ook een schedel tabel moet je er niet in zoeken. Het boek bevat echter een schat aan

waarnemingen die ons een diersoort goed leren kennen.

Is de tekst bij veel soorten bijzonder summier - zoals bij de verschillende vleermuizen - voor andere soorten daarentegen is de beschrijving erg royaal. Met Hainard deel ik alvast de voorliefde voor de roofdieren in het algemeen en de das in het bijzonder. "Quel bonheur, lorsque le soleil décline et qu'on est rassasié de travail, de poser ses outils, d'enfourcher son vélo. Puis de dévaler dans les feuilles mortes, s'asseoir sur la terre humide, la joue et l'épaule contre un tronc. Confondu dans la nature, on laisse son âme se répandre dans le bois, en une détente des sens pleine de vigilance, en

attendant que la forêt s'incarne en une être velu, soufflant et circonspect. (...) Une tête rayée apparaît dans la pénombre du terrier, flaire tout autour de l'ouverture, hésite, avance, recule, disparaît, reparaît. Le blaireau enfin se coule dehors avec précaution." (p 262)

Dit is duidelijk geen wetenschappelijke beschrijving en er horen alvast twee bedenkingen bij. Ten eerste: Hainard had het geluk te wonen in een streek met nog veel dassen zodat hij 's avonds steeds kon gaan observeren en ten tweede: het gebruikte frans is niet steeds even eenvoudig... Naast het beschrijven van de soorten kan Hainard het ook niet laten hier en daar te filosoferen over de

natuur en de plaats van de mens in die natuur.

Rik Desmet

Robert Hainard, 'Mammifères sauvages d'Europe' is een uitgave van Delachaux et Niestlé (1997), ISBN 2-603-01069-7

ROBERT HAINARD

Mammifères sauvages d'Europe

delachaux
et niestlé

Brochure boommarter

De Werkgroep Boommarter Nederland van de VZZ (WBN-VZZ) heeft met subsidie van Staatsbosbeheer, de Zuid-Hollandse Milieufederatie en het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij een kleurenbrochure over de boommarter gemaakt. De brochure gaat in op de levenswijze, het voedsel, de bedreigingen en de verspreiding in Nederland. Door een ingenieus vouwschema moet er een beetje gezocht worden naar alle informatie; net zoals het is om een echte boommarter te zien te krijgen. De brochure is te verkrijgen bij de WBN, Tony Offermansweg 6, 1251 KJ Laren.

Ook de poster over de herkenning van onze inheemse marterachtigen (m.u.v. das en otter) zoals die in Zoogdier 8(2) stond afgebeeld, is nog verkrijgbaar. U krijgt hem toegestuurd als u f 10,- overmaakt naar gironummer 3652445 ten name van D. Klees te Duiven, onder vermelding van marterposter WBN.

Algemene Ledenvergadering VZZ

Het jaar is nog niet voorbij, maar het bestuur is al bezig met de voorbereidingen voor de evaluatie van 1998 en de plannen voor 1999. Tijdens de Algemene Ledenvergadering zullen ze deze presenteren. De ALV zal op zaterdag 10 april 1999 gehouden worden in Zalencentrum Trianon, Oudegracht 252 te Utrecht. Zoals gebruikelijk zal het ochtendprogramma uit de presentatie van de jaarstukken, het financiële verslag en de begroting voor 1999 bestaan. Momenteel wordt nog over het middagprogramma nagedacht. De presentatie door de werkgroepen op de vorige ALV bleek een groot succes. Mogelijk dat dat dit jaar herhaald wordt.

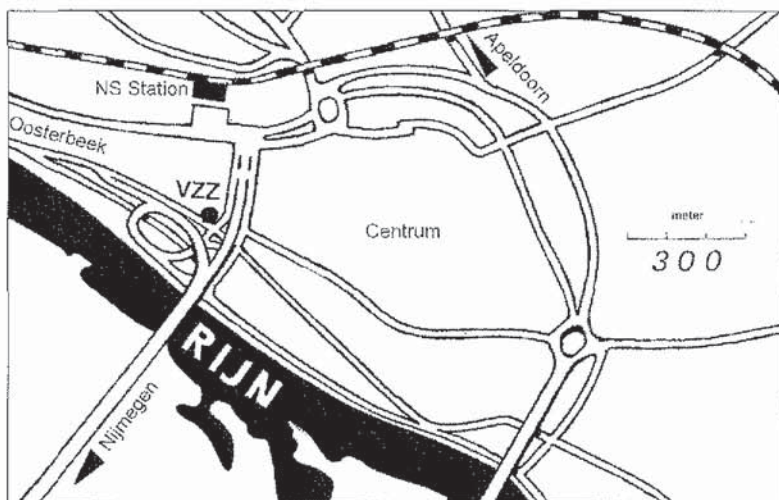
Nieuw e-mail adres!

Voor de laatste keer is het e-mail adres van de VZZ veranderd. Het is nu:
zoogdier@bigfoot.com

De VZZ verhuist!

In een van de vorige nummers van Zoogdier heeft u het al kunnen lezen: de VZZ groeide uit haar Utrechtse kantoor. Uitbreiding binnen dit kantoor was niet mogelijk. De verhuurder, de Stichtse Milieufederatie, wilde juist zelf gaan uitbreiden en verzocht ons vriendelijk wat ruimte te maken. Hoewel er meer organisaties, met name andere Particuliere Gegevensbeherende Organisaties (verenigd in de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna, VOFF), op zoek waren naar een nieuw kantoor, bleek het niet mogelijk om op tijd (per 1 september 1998 moest de VZZ uit haar Utrechtse kan-

VERENIGINGS NIEUWS

toor vertrekken) een gemeenschappelijk kantoor te vinden. Na een jaar zoeken is dan eindelijk de knoop doorgehakt: de VZZ verhuist naar Arnhem. Hier betreft zij een geheel eigen pand, waar voldoende ruimte is voor de groei die de

VZZ momenteel doormaakt. Het pand is zowel met het openbaar vervoer als met de auto goed te bereiken (zie kaartje).

Een verhuizing leidt altijd tot enige chaos - waardoor u de afgelopen weken mogelijk wat

Advertentie

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors

- ook te gebruiken voor krekels
en sprinkhanen -
tevens veerunsters
en zoogdiervallen

Info tel.: 071 - 531 49 79

fax.: 071 - 576 62 68

(ook tijdens avonduren bereikbaar)

moeite had de VZZ te bereiken - maar het geeft de medewerkers ook energie om een aantal zaken te verbeteren. Daarbij kunnen zij altijd hulp gebruiken. *Heeft u zin om samen met de VZZ-medewerkers het nieuwe kantoor op orde te brengen, neem dan contact op met Dennis Wansink.*

Het nieuwe adres is: Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel. 026-3705318, fax 026-3704038, e-mail: zoogdier@bigfoot.com.

Studiedag Sociaal gedrag

Op 30 januari 1999 verzorgt de Werkgroep Zeezoogdieren van de VZZ een studiedag over sociaal gedrag in familieverband. De verzameling zoogdiersoorten die aan bod komen is breder dan de naam van de werkgroep suggereert. Op dit moment is duidelijk dat er naast het sociaal gedrag van walvissen ook over apen, paar-

den en wolven gesproken zal worden. De studiedag vindt plaats in Utrecht in een zaal van de Juridische Faculteit, 't Hoogt 13 en zal door Jan van Hooff (professor aan de Universiteit van Utrecht) worden voorgezeten.

Heeft u interesse om de dag bij te wonen wilt u dan een kaartje sturen naar het nieuwe adres van de VZZ: Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem.

Winkel

Het assortiment VZZ-rapporten is weer uitgebreid. Hieronder volgt een prijslijst. De eerstgenoemde prijs geldt voor toezending per post. Het bedrag tussen haakjes is de prijs op stands en afgehaald op het kantoor van de VZZ. Bestellen kan door overmaking van het eerste bedrag op rekening 203737 van de Postbank (Nederland) of op rekening 000-1486269-35 van de Postchecks (België), onder vermelding van de titel.

Nieuw

Aantalsontwikkeling van bevers in en rond het Nationaal Park De Biesbosch in 1997, V. Dijkstra, 1998. 64 pp. Prijs f. 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200). **Ook de rapporten over de bevertellingen in 1995 en 1996 zijn nog beschikbaar**

Het voorkomen van doodgereden egels in relatie tot de samenstelling van het landschap, M. Huijser et al., 1998. 30 pp. Prijs f 30,- (f 25,-) of BF 600 (BF 500). **Ook de andere rapporten over het egelonderzoek zijn nog beschikbaar.**

Marterpassen VI, Nieuwsbrief 1997, WBN-VZZ, 1998. 56 pp. Prijs f 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200). **Ook de oudere nummers van Marterpassen (nummers I t/m V) zijn nog beschikbaar.**

Belangrijke zoogdiergebieden in Nederland, V. Dijkstra, 1998. 142 pp. Prijs f 25,- (f 20,-) of BF 500 (BF 400).

En verder

Vleermuisatlas, H. Limpens et al. (red.), 1997. 260 pp. Prijs f 49,50 (f 44,50) of BF 990 (BF 890) voor leden; f 54,50 (f 49,50) of BF 1090 (BF 990) voor niet-leden.

Ook de ansichtkaarten met bedreigde zoogdieren in België en Nederland zijn nog verkrijgbaar: f 15,- (BF 300) per set van 14 verschillende soorten.

Bibliografie over de das t/m 1996, J. Vink, 1997. 92 pp. Prijs f 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200).
Roofdieren in België en Nederland, R. Akkermans & D. Criel, 1986, 64 pp. Prijs f 15,- (f 10,-) of BF 300 (BF 200).

Atlas van de Nederlandse zoogdieren, S. Broekhuizen et al. (red.), 1992, 336 pp. Prijs f 45,- (f 37,50) of BF 900 (BF 750).

Zoogdieren van West-Europa, R. Lange et al. (red.), 1994, 400 pp. Prijs f 52,50 (f 44,95) of BF 1050 (BF 899) voor leden, f 57,50 (f 49,95) of BF 1150 (BF 999) voor niet-leden.

Basisrapport Rode Lijst van de Nederlandse zoogdieren, H. Hollander & P. v.d. Reest, 1994, 96 pp. Prijs f 10,- (f 5,-) of BF 200 (BF 100).

Vossen, J. Mulder, 1993. 23 pp. Prijs f 5,- (f 3,-) of BF 100 (BF 60).

Kleine marters in de polder, N. Jonker & J. Mulder, 1994. 25 pp. Prijs f 10,- (f 7,50) of BF 200 (BF 150).

Ook de ansichtkaarten met bedreigde zoogdieren in België en Nederland zijn nog verkrijgbaar : f 15,- (BF 300) per set van 14 verschillende soorten.

Boeken te koop

Ik heb een drietal boeken over zoogdieren te koop. Wie belangstelling heeft kan mij bellen op nummer 0184-416380 (NL). Ik ben ook per e-mail bereikbaar:

MTeewu@hetnet.nl. Over de prijs worden we het waarschijnlijk wel eens. De boeken zijn:

- The mammals of Suriname - A.M. Husson (1978). 568 pp, afmetingen 20 x 36 cm.

- Mammals of Thailand - Boonsong Lekagul & Jeffrey A. McNeely (1977). 758 pp., afmetingen 22 x 28 cm. Gesigeneerd door de auteurs.

- Complete book of Australian Mammals - The Australian Museum, R. Strahan (1983). 530 pp., afmetingen 22 x 31 cm. Marius P. Teeuw, Leeuwriksingel 605, 3362 NH Slidrecht.

Giften, erfstellingen en legaten

Naast de actieve inzet van veel leden wordt de VZZ zo af en toe ook verblijd met financiële ondersteuning. Dit keer heeft A. Almasi uit Amsterdam f 100,- geschenken. Het bestuur wil hem/haar hartelijke danken voor deze steun aan het werk van de VZZ. Wilt u het werk van de VZZ ook steunen, dan kan dat door een gift over te maken naar rekeningnummer 203737 van de Postbank (Nederland) of naar rekeningnummer 000-1486269-35 van de Postchecks (België).

Het is ook mogelijk de VZZ te steunen door middel van nalatenschappen en legaten. Voor de VZZ zijn giften tot f 4.042,- per jaar vrij van schenkingsrecht. Voor nadere informatie kunt u terecht bij uw notaris.

Tentoonstellingen

t/m 30 oktober 1998 'Bats, masters of the night'

In het Museon te Den Haag is nog steeds een tentoonstelling over vleermuizen te zien. Er wordt uitgebreid ingegaan op de grote diversiteit aan vleermuissoorten in de wereld. Er is een vleermuisgrot waar naar vleermuizen gezocht moet worden (zeer leuk voor kinderen). En er zijn levende vampiers te zien. Plaats: Museon, Den Haag.

Evenementen

30 oktober 1998 VLEN-dag

De jaarlijkse dag van de Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN) wordt dit jaar in het Museon te Den Haag gehouden. Naast presentaties van VLEN-leden is er ook gelegenheid de tentoonstelling 'Bats, masters of the night' te bezichtigen. Opgave bij: kantoor VZZ, Oude Kraan 8 6811 LJ Arnhem.

25-27 september NOZOS-weekend

Op zoek naar de noordse woelmuis en de waterspitsmuis in de buurt van Alkmaar. Organisatie: Noordhollandse Zoogdierstudiegroep Opgave bij Joost Verbeek, 0228-513605 (NL)

23-25 oktober NOZOS-weekend

Het unieke duingebied het 'Zwanenwater' wordt geïnventariseerd op kleine zoogdieren, het moet er wemelen van waterspitsmuizen! Organisatie: Noordhollandse Zoogdierstudiegroep Opgave bij Do van Dijk, 0224-213351 (NL)

30 januari 1999 Studiedag sociaal gedrag

Op zaterdag in 30 januari 1999 verzorgt de Werkgroep Zeezoogdieren van de VZZ een studiedag over sociaal gedrag in familieverband bij zeezoogdieren, apen, paarden en wolven. gesproken zal worden. De studiedag vindt plaats in Utrecht en zal door Jan van Hooff (professor aan de Universiteit van Utrecht) worden voorgezeten. Heeft u interesse om de dag bij te wonen wilt u dan een kaartje sturen naar het nieuwe adres van de VZZ: Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem (NL)

ADRESSEN

Zoogdier, tijdschrift voor zoogdierbescherming en zoogdierkunde

- Jaap Mulder, De Holle Bilt 17, 3732 HM De Bilt. 030-2213471 (NL).
- Dirk Criel, Zottegemstraat 2, 9688 Schorisse. 055-456610 (B).
- E-mail: zoogdier@bigfoot.com

Nationale Campagne Bescherming Roofdieren (NCBR)

- NCBR: Postbus 98, 2180 Ekeren 1, 03-6530655 (B).

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming (VZZ)

- VZZ-Bureau en ledenadministratie: Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel. 026-3705318, fax 026-3704038 (NL), E-mail: zoogdier@bigfoot.com.
- VZZ-België: Erik Van der Straeten, Kerkeveldstraat 35, 2610 Wilrijk. 03-2180470 (B).
- Veldwerkgroep Nederland: Paul van Oostveen, Bilderdijkstraat 6c, 2513 CP Den Haag. 070-3606962 (NL).
- Veldwerkgroep België (tevens materiaaldepot): Johan Vandewalle, Antwerpsesteenweg 250, 2950 Kapellen. 02-2454300/03-6054900 (B).
- Materiaaldepot veldwerkgroep: Floor van der Vliet, Spaarnadammerstraat 660, 1013 TJ Amsterdam. 020-6828216 (NL).
- Vleermuiswerkgroep Nederland (VLEN-VZZ): Rudy van der Kuil, Lutherse Burgwal 24, 2512 CB Den Haag. 070-3652811 (NL).
- Werkgroep Zeezoogdieren: Marjan Addink, RMNH, Postbus 9517, 2300 RA Leiden. 071-5143844 (NL).
- Werkgroep Marterachtigen: Arie Swaan, Torresstraat 33 III, 1056 RR Amsterdam. 020-6832420/6642453 (NL).
- Werkgroep Boommarter Nederland: Dick Klees, Zadelmakersstraat 58, 6921 JE Duiven. 0316-264335 (NL).
- Beverwerkgroep: Berto de Waal, C. van Maasdijkstraat 14, 3555 VN Utrecht. 030-2420865 (NL).
- Werkgroep Zoogdierbescherming: Johan Thissen, Mansberg 7, 6562 MA Groesbeek. 024-3975852 (NL).
- Werkgroep Voorlichting: Nico Driessen, p/a Natuur & Milieu Overijssel, Stationsweg 3, 8011 CZ Zwolle. 038-4217166 (NL).
- Werkgroep Internationaal: Marissa Visser, Parallelweg 34, 7416 WC, Deventer. 0570-630015 (NL).
- Redactie Lutra: VZZ-bureau (zie boven)

Zoogdierenwerkgroep Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud

- Kortrijksepoortstraat 140, 9000 Gent. 09-2234781 (B).

Vleermuiswerkgroep van Natuurreservaten

- Alex Lefèvre, Natuurreservaten, Koninklijke Sint Mariastraat 105, 1030 Brussel. 02-2454300 (B).

Vleermuiswerkgroep van Natuur 2000

- Bervoetsstraat 33, 2018 Antwerpen, 03-2312604 (B).

Vlaamse Vereniging voor Bestudering van Zeezoogdieren

- Rob van Asselberg, Hoogheide 64, 2659 Puurs. 052-301541 (B).

Aanwijzingen voor auteurs

- Zorg dat het artikel interessant is voor de lezer. Maak er een pakkend inleidinkje bij en denk ook aan een goede afsluiting. Vermijd vaktermen en vreemde woorden. Dus beter *sterfte* dan *mortaliteit*. Gebruik geen afkortingen. Stuur er ruim illustratie-materiaal bij.
- Waarnemingen en korte mededelingen zijn erg welkom. Lever er als het even kan een plaatje bij.
- Bijdragen aanleveren op DOS-diskette en zo mogelijk in WP 5.1 en anders als ASCII-bestand (.txt). Structureer de tekst met korte tussenkopjes. Geef alinea's aan met een enkele tab. **Maak de tekst verder niet op**, dus plaats geen codes in de tekst. Stuur een uitdraai mee.
- Alleen hoofdletters gebruiken waar dit grammaticaal verplicht is, dus Nederlandse planten- en diernamen met een kleine letter beginnen. Gebruik de naamgeving zoals gehanteerd in het boek Zoogdieren van West-Europa.
- Houd het aantal literatuurverwijzingen zo klein mogelijk. Literatuurlijst op alfabetische volgorde, elk item op een nieuwe regel. Niet opmaken, in laten springen of iets dergelijks.
- De redactie behoudt zich het recht voor de binnengekomen artikelen te redigeren en aan te passen aan het lezerspubliek van Zoogdier.
- Het copyright van foto's, illustraties en artikelen blijft bij de betrokken fotograaf, tekenaar of auteur. Overname alleen na verkregen toestemming.

Sluitingsdata

Artikelen, bijzondere waarnemingen, korte berichten kunnen gestuurd worden naar het redactieadres (zie hierboven). De sluitingsdata zijn:

nummer 3 zo snel mogelijk
nummer 4 15 oktober 1998
nummer 1 15 januari 1998

Telefoneren

- Van België naar Nederland: 00-31 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.
- Van Nederland naar België: 00-32 gevolgd door het kengetal zonder nul en het abonneenummer.

Onthaasten

Zoogdieren haasten zich immer. Ze haasten zich van hier naar daar. Zelden zijn ze op vaste plekken aan te treffen en ook dan moet je op ze wachten. Hun haast is mijn wachten. Haasten en wachten zijn twee begrippen voor hetzelfde fenomeen, maar dan vanuit tegenovergesteld gezichtspunten. Ik wacht op het haastende zoogdier. Als het komt heeft het vaart, is er actie. Het wachten wordt doorbroken. Het wordt beloond met eindigheid.

Haast drijft me ergens heen, naar een doel. Dat geldt ook voor wachten. Heb ik de Zoogdier waarop ik wachtte eenmaal gezien dan komt dat wachten nooit meer terug. Ik kan opnieuw wachten, maar ik kan niet op hetzelfde wachten: de herinnering, het bezit blijft. Laat ik het anders zeggen. Door haast gaat wachten verloren.

Ook de redactie van Zoogdier haast zich voort en ik wacht bij mijn brievenbus. Hun haast is mijn wachten. Of tegenovergesteld: Door hun wachten haast ik mij telkens naar de brievenbus. Met zulke haast zie ik per jaar welhaast meer otters (1x waargenomen) dan zoogdieren (0x waargenomen). Maar laten we eerlijk zijn: op de otter heb ik 45 jaar gewacht en op de zoogdier een factor 90 minder. De troostrijke gedachte hierachter: hoe langer het wachten, hoe waardevoller het/de haastende zoogdier.

Ook voor het eerst in 45 jaar een eikelmuis gezien. Het wordt een jaar van zeldzaamheden. Alleen Zoogdier moet nog komen. Het komt eraan, het haast zich voort. Met dit blad in uw hand is mijn wachten ten einde gekomen. Ik ga mij haasten en wacht nooit meer: ik zeg mijn abonnement op. Hoeven zij zich niet meer te haasten en ik niet meer te wachten. Onthaasten wordt ontwachten.

RA

Zoogdier, niets voor haastige wachtenden.

Zoogdier is het traagste zoogdierenblad in de Benelux en verschijnt toch vier keer per jaar. Je kunt je abonneren door de kaart in te vullen of door overmaking van BF 450 op rekening 000-1486269-35 of f 25 op postbank 203737 ten name van Penningmeester VZZ te Arnhem.

